

MAJDÁN MIRA*

ELFELEDETT EZÜSTÖK GÖRÖG ÉRMÉK A PÉCSI JANUS PANNONIUS MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

1. BEVEZETÉS

Az őskori Európa régészetének állandóan visszatérő kérdése, hogy a kontinens belsejében élő népcsoportok, kultúrák milyen utakon-módokon és milyen intenzitással érintkeztek a mediterrán világgal. A kontinentális vaskorral párhuzamosan a Földközi-tenger partvidékén már ókorról beszélhetünk, olyan történelemformáló népekről és államalakulatokról, mint a görög, a föníciai, az etruszk, a perzsa, a római és a makedón. A Kárpát-medence vaskori lakosságával kapcsolatban is régóta kérdéses a tudomány számára, hogy mennyire ismerhették ezeket a magaskultúrákat, hogyan tarthatták velük a kapcsolatot, ha tartották.

Az alábbiakban bemutatott leletek megerősíthetik azt a feltevést, hogy a kapcsolatok léteztek a Kárpát-medence és a mediterrán vidékek között. Tanulmányom célja elsősorban az anyagközlés, hiszen eddig nem publikált, vagy csak az említés szintjén ismertetett leletanyagokról van szó.¹

2. GÖRÖGÖK AZ ADRIA KELETI PARTVIDÉKÉN

A hellén mítoszokban többször megemlítik az Adria-tenger szigeteit, a bele torkolló folyókat és időnként a Balkán belső területeit is.² Valódi ismereteket azonban csak akkor kezdtek szerezni erről a tájról, amikor megindult a gyarmatvárosok alapítása. A helyi lakossággal, majd rajtuk keresztül távolabbi területek népeivel kialakított kereskedelmi, politikai, vendégbaráti kapcsolatok mindkét oldal számára rendkívül fontossá váltak, ahogy a gyarmatvárosok vonzáskörzete és ezzel a hellén *koiné* területe fokozatosan növekedett.

2.1. Gyarmatvárosok alapítása

A görög gyarmatosítás jelenlegi tudásunk szerint nem járt együtt erőszakos hódító tevékenységgel. Okairól számos magyarázat született, melyek között mindig is előkelő helyet foglalt el a gazdasági vonulat. A Balkán-félsziget partvidékét és belső területeit a Kr. e. 8–4. században benépesítő kora vaskori kultúrák és népcsoportok sok olyan ásványkincset, természeti erőforrást felügyeltek, melyekre a görögöknek is szükségük volt, így a fa, a só, az ezüst, a réz, a vas stb. mind jó cserealapot képezhettek a gazdasági kapcsolatok kialakításakor. Továbbá a terület már a bronzkor óta kiemelkedő szerepet játszott az Észak-Európa irányából érkező javak, elsősorban a borostyán közvetítőjeként is.³

Az Kr. e. 8. századtól kezdődő gyarmatosítási tevékenység eredményeként a hellének több várost is alapítottak az Adria keleti partján. Tény, hogy a nyugati, itáliai parthoz képest az Adria keleti partvonala a számtalan kisebb-nagyobb szigettel és öböllel kiváló menedéket és kikötési lehetőségeket nyújt ma is a hajósoknak.

Jellemzően a korai időszakban még inkább a *métropolis*hoz közelebb jöttek létre az új városok, míg a Kr. e. 4–3. századra már egészen északra terjeszkedett a hellén *koiné*. Több esetben korábban már létező, előnyös fekvésű „ős-lakos” településekből alakulnak ki a gyarmatvárosok [1. tábla 1].

Az adriai partvidék új *apokiai* esetén feltételezhetjük, hogy az anyavároséhoz hasonló politikai berendezkedéssel és jogokkal rendelkeztek, továbbá az anyaföldön megszokotthoz hasonlóan folyt bennük a mindennapi élet: ugyanúgy megtalálhatóak bennük az olyan épületek, mint a görög templomok, a színház, a *buleuterion*, az agóra.

* Janus Pannonius Múzeum, majdan.mira@jpm.hu

¹ Ezúton szeretném megköszönni Gáti Csilla (régész, JPM), Ecsedy István (régész) és Torbágyi Melinda (régész, MNM) támogatását, amelyet a tanulmány megírásához nyújtottak. Jelen tanulmánnyal szeretnék köszönetet mondani Kulcsár Valériának, tanáromnak és témavezetőmnek. Jelen munkámmal szeretnék Maráz Borbálának, a JPM néhai régészének emléket állítani, aki a tanulmányban ismertetett Jakab-hegyi érmekincset is megszerezte gyűjteményünk számára.

² Például az Argonauták útja, a Trója pusztulásából menekülők hányattatásai vagy Héraklés tizenkét munkája kapcsán.

³ ZANINOVIĆ 2005, 275.

Gazdasági tevékenységük sem különbözött sokban az anyavárosokétól, fazekas, szobrász, bronzöntő és vasfeldolgozó műhelyek működtek bennük. Emellett természetesen mezőgazdasági tevékenységet is folytattak a lakosaik, ahogy azt például Hvar szigetén (Horvátország) a mai napig bizonyítja az Kr. e. 4. századból származó parcellák rendszere.⁴ Végül mindenképpen meg kell említeni ezeknek a gyarmatvárosoknak a kereskedelemben betöltött szerepét, hiszen mind a „barbár” területek, mind az anyavárosok felé közvetítőként szolgáltak a fizikai és szellemi javak áramlásának folyamatában.

Valószínűleg a legkorábbi adriai gyarmatváros a Korinthos által létrehozott Korkyra (Korfu) lehetett, ami a Kr. e. 7. században már számottevő hajóhaddal rendelkezett Thukydides híradásai szerint. Ez a város hamar fontos politikai tényezővé vált, és a későbbiekben komoly szerepet játszott a görögök belső viszályaiban, például a peloponnésosi háborúban is.

A horvát Korčula szigetén található Korkyra Melané a Kr. e. 6. században jött létre. Sajnos, itt nagyon kevés nyomát találták hellén leletanyagoknak, amelyek leginkább szórványként kerülnek elő. Az egykori város helyét sem sikerült még pontosan meghatározni, habár számos kora vaskori erődített telepnek találtak nyomát a szigeten. Ezek közül a legfontosabbnak a Kopila-hegyen lévő tünik, ahonnan korinthusi vázatöredékeket és archaikus kori színes üvegdísz maradványokat ismerünk.⁵

A szicíliai Syrakusa valamikor a Kr. e. 8. században maga is gyarmatként kezdte pályafutását, majd zsarnoka, az idősebb Dionysios Kr. e. 390-ben Vis szigetének (Horvátország) legnagyobb északi öble mellett megalapította Issa néven ismert kolóniájukat.⁶ Falai ma is megfigyelhetők, így tudjuk, hogy a település körülbelül 10 hektár alapterülettel rendelkezett, amivel a legnagyobb ismert görög városnak számít az Adrián. Valószínűleg gazdag település lehetett, két kerámiaműhelyét ismerjük, illetve előkerült itt egy kiemelkedően szép, Praxitelés munkáira hasonlító bronz Artemis-fej is.⁷

Diodóros Sikulos történetíró, illetve egy, helyben talált felirat nyomán a Hvar szigetén felépült Pharos (Stari Grad, Horvátország) kolóniájának alapítását Kr. e. 384–383 idejére teszik.⁸ A város hamar saját ezüst- és bronzpénzeket kezdett verni, melyek előlapján rendszerint Zeus isten profilját, hátlapján pedig kecskeábrázolást és a ΦΑΡΙΩΝ feliratot találjuk. A sziget legnagyobb erődített települése (a mai Stari Grad mellett) szolgáltathatta az alapot a későbbi város megalapításához.⁹

Pharos kiterjedt kereskedelmi kapcsolatainak bizonyítékeként a városból származó amphorák és pénzérmék kerültek elő Bosznia-Hercegovina belsejében, Ošanići erődített településén, melyet a daors törzs központjaként tartanak számon.¹⁰

Keveset tudunk Naroná *empóron*járól, amelyet a Neretva folyó mellett található Vid és Metković falvak (Horvátország) környékén azonosítottak. A görög település nyomait sajnos majdnem teljesen lefedte az ugyanitt létrejövő római kori Naroná kolónia.¹¹

Több információ az adriai településekről és népekről csak az Kr. e. 4. századból származik, egy Pseudo-Skylax néven számontartott görög földrajzi író tollából. A Földközi-tengerről szóló *periplus*ában, vagyis hajózási leírásában sorra veszi a biztonságos, jó kikötőket, nagyobb településeket és a közöttük lévő távolságokat, néhol még a parttól távolabb eső területekről is szót ejtve. Az is kitűnik a szövegből, hogy viszonylag sok olyan településsel számolhatunk az Adria keleti partvidékén, melynek hellén kapcsolatai voltak, vagy legalábbis számot tarthattak görög hajósok, kereskedők érdeklődésére.

Ezek a korabeli szerzők által is említett, névről ismert gyarmatvárosokon kívül természetesen létezhetett számos másik *apoikia* és *empóron*, melyek összeköttetésként szolgáltak a nagyobb városok és a „barbár” területek között. Jó bizonyítékot nyújtanak a dalmát tengerparton és szigetvilágban a kilencvenes évek óta zajló szisztematikus terepbejárások során szerzett információk. Ilyen például a Palagruža szigetéről előkerült több mint száz, Diomédész *héro*snak dedikált athéni cseréptöredék, melyeket a Kr. e. 5. századtól kezdve helyeztek el ott.¹² Valószínűsíthető, hogy a trójai származásúként számontartott *héro*snak szentélye állhatott a szigeten, bár mindeddig épületmaradványokat nem sikerült felfedezni.

⁴ A Hvar szigeti *khóra* 2008 óta az UNESCO Világörökség része (KIRIGIN 2009, 24).

⁵ KIRIGIN 2009, 21.

⁶ A *tyrannos* állítólag az Adria északi partvidékén lakó venétek híres lovaira áhítozva igyekezett hozzájuk minél közelebb kereskedelmi támaszpontokat létesíteni.

⁷ ZANINOVIC 2004, 27.

⁸ KIRIGIN 2009, 23.

⁹ ZANINOVIC 2004, 34.

¹⁰ KIRIGIN 2018, 407.

¹¹ KIRIGIN 2009, 29.

¹² ZANINOVIC 2004, 7.

A kései, hellenisztikus korszakból még meg kell említenünk Lissos (Lezhë, Albánia) gyarmatvárosát, amelyet syrakusai Dionysios alapított Kr. e. 380/375 környékén. Szintén a Kr. e. 4. században alapíthatták Iader (Zadar, Horvátország) gyarmatvárosát, legalábbis korábról nincsenek adataink a létezéséről. A Kr. e. 3. századra a túlnépesedő Issa lakosai pedig megalapítják Tragurium (Trogir, Horvátország) és Salona (Split környékén, Horvátország) városait.

Mindezekből egyértelműen látszik, hogy a hellén kultúra több központból kiindulva fokozatosan kiterjeszthette hatását az Adria keleti partvidékének jelentős részére a Kr. e. 4–3. századra, mielőtt a kelták és a Római Köztársaság megjelenése megváltoztatták volna a régió politikai és kulturális viszonyait.

2.2. Apollónia és Épidamnos

Talán a két legjelentősebb szárazföldi gyarmatváros az Adria keleti partvidékén Épidamnos (Durrës, Albánia) és Apollónia Illyria (Fier közelében, Albánia) volt. Mindkettőt viszonylag korán alapították és mindkettő számottevő gazdasági tényezővé nőtte ki magát a római hódítás előtti évszázadokban.

Épidamnos városát a híradások szerint Kr. e. 627/625 körül közösen alapította Korinthos és Korkyra. Épidamnos egy kikötésre alkalmas öbölben jött létre. Sajnos a görög város régészeti nyomaiból nem sokat ismerünk: föltárták a görög település egykori falának egy szakaszát, valamint néhány temetőrészletet és szentélymaradványt. A többi görög emlék a későbbi római Dyrrachium kolónia, valamint bizánci és velencei erődítések alatt fekszik, a fölötte található modern város pedig a mai Albánia második legnagyobb települése, ami nem könnyíti meg a régészeti feltárások lebonyolítását.

Az Adria keleti partján valószínűleg Épidamnos szolgált kikötőként a Brundisiumból (Brindisi, Olaszország) érkező hajóknak, így nagy átmenő forgalmat bonyolíthatott. Emellett az Adria éléskamrájaként is emlegették, környéke ma is kiváló mezőgazdasági terület. A város gazdagságát bizonyítja, hogy a Kr. e. 6. században már saját kincsháza volt Delphoi szentélykörzetében. A város politikai viszonyaival kapcsolatban Aristotelés említi szigorúan ellenőrzött kereskedelmi rendszerét, ahol megbízható állami ügynök, *poletes* bonyolított minden ügyletet az őslakos illyr törzsekkel.

Szintén Albániában, de délebbre, ugyanúgy Korinthos és Korkyra közös vállalkozásaként alapították Apollónia Illyria (Pojani, Albánia) városát a Kr. e. 7. század legvégén, 610/600 környékén. Részben írásos, részben régészeti források alapján úgy tudjuk, hogy a városnak otthont adó Frakullai-dombon már létezett egy őslakos illyr település a görögök megjelenése előtt. Az Aoós folyó (Vjosë folyó, Albánia) deltájában kitűnő, 120 hajót is befogadni képes kikötő létesült a város felügyelete alatt, amely alapításakor még csak mintegy két kilométerre feküdt a tengerparttól. Mára ez a távolság a torkolat feltöltődése és több nagy földrengés következtében nagyjából tíz kilométerre nőtt.

A környező földek termékeiből, a tengeri és folyami kereskedelemről meggazdagodó Apollónia a Kr. e. 5. századtól saját pénzt veretett. Mivel az ókori város területén viszonylag kevés építkezés zajlott az elmúlt évezredekben, és olasz segítséggel több éven keresztül folytattak szakszerű ásatásokat a dombon, így viszonylag többet tudunk a település belső szerkezetéről. A város kötőanyag nélküli kövekből készült, majd téglapítményekkel magasított falain legalább két nagy és három kisebb megerősített kapun lehetett bejutni. A 20. század folyamán zajlott ásatások eredményei alapján úgy tűnik, hogy a település szabályos utcarendszerrel rendelkezhetett.

Korai görög építmény az agóra, illetve a valószínűleg a Kr. e. 6. századra keltezhető Apolló-oszlop, az Artemisz-szentély és a *gymnasion*. A Kr. e. 3. századra az agórától északra felépült a *temenos* fala, a görög színház, az északi nagy *stoa*, valamint magában a szentélykörzetben a *nümphaion*.

Aristotelés *Politika* című munkájából ismerjük a városvezetés oligarchikus rendszerét, amiben az alapító görög családok leszármazottai, az *eupatridák* kormányozták a nagyszámú illyr lakosságot.

A Kr. e. 3–2. század illyr háborúi a kalózkodás visszaszorítására bizonyára súlyosan érintették a környék gazdaságát. A római történetírói hagyományban a köztársaság seregeinek megjelenése az Adria keleti partvidékén az ottani görög városok kérésére, azok védelmében történt az illyr/épeirosi veszély ellenében. Ennek, és a makedónok ellen folytatott négy egymást követő háborúnak a zűrzavarossága következtében váltak szépen lassan római protektorátussá az adriai görög városok. Ezek a háborúk végül sorban az illyr, az épeirosi és a makedón királyság vereségével végződtek, így az Adria-menti politikai viszonyok váltakozása révén Apollónia és Épidamnos Kr. e. 228-ban római protektorátus alá került, és a köztársaság flottájának hadi kikötőjeként szolgált a továbbiakban.

Ezt követően az eredeti anyaváros, Korinthos Kr. e. 146-ban elszenvedett veresége is bizonyára hozzájárult az Adria menti gyarmatvárosok önállóságának fokozatos elvesztéséhez. *Civitas libera* jogállású városokként azonban sokáig megtarthatták saját közigazgatási rendszerüket, pénzverésüket és jellemzően görög kultúrájukat. Még az Kr. e. 1. század folyamán is fontos kulturális és gazdasági központként funkcionált mindkét város, bár az akkor már

Dyrrachiumként emlegetett Épidamnos egyre inkább romanizált jelleget öltött. Végül Kr. e. 42-ben Marcus Antonius római kolóniává nyilvánította. Ezzel szemben Apollónia görög központ maradt, híres könyvtárral, színházzal és szobrászműhelyekkel, még Octavianus és Cicero is megfordult a falai között.

A romanizáció évszázados folyamata végül Octavianus Kr. e. 35–33 között folytatott utolsó kalózellenes hadjárata után Illyria provincia létrehozásával végződött.

3. A DÉL-DUNÁNTÚL A KR. E. 4–1. SZÁZADBAN

Az Kr. e. 4–1. század több szempontból is nagy változásokat hozott a Kárpát-medence népeinek életében. Részben új technológiák, részben új népek, részben új fenyegetések megjelenése alakította át a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyokat, és hozott magával egy új érárt, a La Tène-korszakot.

Az első svájci lelőhelyéről elnevezett késő vaskori La Tène kultúrát az európai őskorkutatás hagyományosan a kelta néppel köti össze. Az Kr. e. 5. században megkezdődő expanziójuk során a felemelkedőben lévő római állammal is konfliktusba kerültek és Európa jelentős részén megvetették a lábukat, így például a mai Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Románia és Magyarország területén is.

A kelták sohasem alkottak egyetlen összefüggő államot, számos kisebb-nagyobb népcsoportjuk lakott az általuk elfoglalt területeken. Feltételezhetően ún. törzsi királyságokban éltek, ezek mindegyikének megvoltak a saját uralkodók, arisztokráciájuk és fontosabb központjaik, amelyek némelyike idővel várossá fejlődött.

Az Kr. e. 5–4. század folyamán zajlott a kelta törzseknek az a terjeszkedése, melynek során először érték el a Kárpát-medence területét. Valamikor a Kr. e. 4. század legelején telepedett le a mai Ausztria és Szlovénia területén a tauriscus törzs (pontosabban a taurisci által vezetett kelta–ligur–stb. törzsszövetség) és olvasztotta magába az Alpok vidékének nem kelta lakosságát.¹³

A kelták megjelenésének második hulláma Illyriában az ún. balkáni hadjáratokhoz köthető. Az ebben részt vevő, és megverten visszafelé vonuló scordisci törzsszövetség, amely a tauriscihoz hasonlóan valószínűleg csak elitjében volt kelta, Kr. e. 279 után megvetette lábát a mai Szerémség területén.¹⁴ A római időkben Sirmium néven ismert Sremska Mitrovica (Szévaszentdemeter, Szerbia) hamarosan virágzó központjává vált a lassan terjeszkedni kezdő scordisci területeinek. A törzsszövetség által uralt területek kiterjedése állandóan változott attól függően, hogy éppen hogyan alakultak az illyrekkel, thrákokkal és makedónokkal folytatott harcok. Északi határunk többé-kevésbé állandóan a Dráva lehetett, így a mai Baranya területére nem terjedt ki uralmuk.

Természetesen a Kárpát-medence nem volt lakatlan a kelták bevándorlása előtt sem – kiket találtak tehát a Dunántúlon, amikor megérkeztek ide?

A Kárpát-medence nyugati területei a keltákat megelőző korai vaskor folyamán az ún. Hallstatt kultúra fennhatósága alá tartoznak. A mai Ausztria területén található Hallstatt városkáról elnevezett kultúra hatásai körülbelül az Kr. e. 8. század elején érték el a Dunántúl területét.¹⁵ Fontos megemlíteni, hogy a horvát kutatók egyes területeken már a kora vaskor kezdetétől számolnak a később antik forrásokból névről ismert illyr törzsek jelenlétével. Ez a megfeleltetés némi veszélyt rejt magában, hiszen a vaskor kezdete és az illyr népnév első említése között mintegy ötszáz év telik el.

A Hallstatt kultúrával kapcsolatban a mai napig sok a kérdés, hiszen például egyetlen településüket sem sikerült teljes egészében feltárni. Az a gyér ásatások alapján is megállapítható, hogy legtöbb telepük a korábban a késő bronzkori urnamezős kultúra által is elfoglalt térszíneken jött létre.¹⁶ Mivel elkülöníthetőek síkvidéki és magaslati, sokszor erődített telepeik, feltételezhetünk valamiféle hierarchiát a településszerkezetben és így a kor társadalmában is.

Baranya megyében jelentős lelőhelye a Hallstatt kultúrának inkább a korai időszakában virágzó, Pécs felett magasodó Jakab-hegy erődített települése és hamvasztásos halomsírhelyei, melyek leletanyaguk alapján a Kr. e. 8–6. századból származhatnak.¹⁷ Későbbi, síkvidéki településrészlet ismert Szajk határából, melynek élete inkább a Kr. e. 5–3. századra tehető.¹⁸ Szintén a kultúra későbbi szakaszából származnak Szentlőrinc és Beremend Kr. e. 5–4. századi, immáron inhumációs temetői.¹⁹

¹³ SZABÓ 1971, 14.

¹⁴ SZABÓ 2005, 40.

¹⁵ JEREM 2003, 183.

¹⁶ PATEK 1976, 3.

¹⁷ MARÁZ 2013.

¹⁸ GÁTI 2009, 65.

¹⁹ JEREM 1968; JEREM 1972.

Bizonytalan az újonnan érkező kelták és az őslakos, ebben a korszakban már általában pannon–illyr néven emlegetett népcsoportok együttélése, egymáshoz való viszonya a Kr. e. 3. századtól kezdve. Érdemes talán a hódítás kifejezés helyett a „latenizáció” vagy „keltizáció” megnevezést használni a lezajlott folyamatokra. Sem a fentebb említettek, sem más dél-dunántúli Hallstatt-kori lelőhelyek nem mutatnak pusztulást, vagy a kulturális hagyományok megszakadását a Kr. e. 4–3. századi kelta „hódítás” időszakában. A korai időszakból továbbá kelta temetkezéseket sem ismerünk a Dunántúl nagy részéről [1. tábla 2].

A fentiek alapján tulajdonképpen nincs okunk a térség Hallstatt népességének zavartalan életét megkérdőjelezni a Kr. e. 4. század folyamán, illetve a Kr. e. 3. század elején. A Somogy megyei nagy felületű autópályafeltárások nyomán úgy tűnik, hogy békés, kis csoportokban (családonként?) végrehajtott betelepülésről beszélhetünk.²⁰ Több, korábban a Hallstatt kultúra idején lakott települést a kelta időszakban is használnak, ilyen Regöly, Szalacska vagy éppen Dalj. A sáncátvágások bizonyítják például, hogy a Jakab-hegyi erődítéseket is megújították már a kelta időszakban.²¹

Nyilvánvalóan hatással vannak egymásra az újonnan érkezettek és az „őslakosok”, de ezen hatások mélységét és irányát megállapítani nehézkes. Tudjuk, hogy még az Alföld szkíta népessége is bekapcsolódik a Kárpát-medencei *koiné* létrehozásába,²² és az e-képpen összeolvadó anyagi kultúrák utólagos szétválasztása roppant nehézkes.

A késő vaskor beköszöntével olyan új tárgytypusok jelennek meg, mint az egyenes, hosszú vaskardok, a korongolt kerámia, a La Tène típusú fibulák vagy az üvegáru. Ezek a tárgyak hamar elterjednek, hiszen igényes kivitelű, magas szinten előállított ipari termékekről van szó, így a Kr. e. 3–1. század folyamán a keltizálódás gyorsan zajlik.

Fennmarad viszont néhány kora vaskori (ráadásul jellemzően illyr) viseleti elem, mint például az *astragalos*-öv, amit aztán a kelták is előszeretettel használnak.²³ Kora vaskori edénytípus a *kantharos* is, mely már korongolt változatban a keltáknál is megjelenik.²⁴ Ezeknek a kétfülű ivóedényeknek egyik késői feltámadása éppen a scordisci területekre esik, mely, mint látni fogjuk, más szempontokból is olvasztótégelye volt a helyi, „őslakos” és az „idegen” hatásoknak.²⁵ Jellemző néhány kora vaskori fibulatípus, például az ún. vitézkötéses fibula továbbélése is a kelta uralom alatt.²⁶

Baranya megyében komoly problémát okoz az őslakos és a kelta lakosság közötti viszonyok tisztázásában mind a telepek, mind a temetők kutatottságának alacsony szintje, mely sajnos a Hallstatt és a kelta időszakra is egyaránt jellemző. Mégis, például a Pécs–Hőerőmű lelőhelyen föltárt temetőben megfigyelhető a kora vaskori hagyományok bizonyos fokú továbbélése.²⁷

Az együttélés, illetve a helyi politikai viszonyok kérdései kapcsán fontos megemlíteni, hogy amikor a római hódítások megkezdődnek a vidéken, a források még őslakosként emlegetik az illyreket és a pannonokat is a kelták mellett. A dák Boirebistas ellen zajló római hadmozdulatok kapcsán többször említésre kerülnek még a Kr. e. 1. század első felében is. Az Kr. e. 1. század végére már a principátus hadseregében is szolgálnak illyrek és pannonok, majd Kr. u. 6–9 között zajlik az utolsó számottevő ellenállásuk, az ún. pannon–illyr lázadás, amelyet Traianus sikeresen lever és ezzel befejeződik a terület római uralom alá kerülése.

Ezen kívül mindenképpen figyelemreméltó tény, hogy a Duna menti új provinciát Pannoniának nevezik el, így feltételezhetjük, hogy valamilyen pannon kulturális/politikai tényezőnek még léteznie kellett a római hódítás korában is.

4. FELTÉTELEZETT KAPCSOLATOK AZ ADRIAI-TENGER ÉS A DUNÁNTÚL KÖZÖTT

Nehéz megállapítani, hogy a klasszikus görögség, a tengerparti gyarmatvárosok vagy a hellenisztikus korszak embe-re mennyit tudhatott a Balkán északi részéről vagy a Kárpát-medencéről.

Az Argonauták útjának nevezett útvonal nagyjából K–Ny-i irányban szelhetette át a Balkán-félsziget északi részét és az Isonzo környékén érhetette el az Adriai-tengert. Ez az útvonal valószínűleg már a mykénéi korszaktól ismert volt – az Argonauták balkáni átkelése a Dunán és a Száván való végighajózással járt. Ezt az ókori elképzelések szerint a Duna bifurkációja tette lehetővé, vagyis, hogy két tengerbe ömlik a Balkán-félsziget két oldalán: keleten a

²⁰ NÉMETH 2007, 37.

²¹ MARÁZ 2013, 87.

²² SZABÓ 2005, 18.

²³ DIZDAR–TONC 2018, 58.

²⁴ RUSTOIU–EGRI 2011, 101.

²⁵ RUSTOIU–EGRI 2011, 118.

²⁶ SZABÓ 2005, 161.

²⁷ MARÁZ 2013, 91.

Fekete-tengerbe, nyugaton pedig az Adriai-tengerbe. Ebből úgy tűnik, mintha sok ismeretük nem lett volna a szárazföld belsejéről.

Valószínű, hogy a tengerparti gyarmatvárosok létrejöttével, majd a hellenisztikus makedón és thrák királyságok kialakulásával a Balkán északi területei is jobban integrálódni tudtak a görög világgal folytatott kapcsolatrendszerbe. Az Alpok és Erdély hegyeinek ásványkincsei, így például a só, kiváló gazdasági alapot szolgáltathattak ehhez.

Az északra irányuló görög kereskedelmi kapcsolatokat bizonyítja a Žirje szigete mellett, Šibenik városától (Horvátország) nem messze előkerült eddigi legészakabbi hellenisztikus hajóroncs maradványai. A 2016-ban folytatott kutatások nyomán kiderült, hogy a Kr. e. 4. században elsüllyedt hajó 125 amphorát, többek között pharosi eredetű darabokat is szállított.²⁸

Említésre méltó még az olasz partokon, a mai Veneto tartományban (Olaszország) fekvő Adria és Spina kereskedővárosok kialakulása és jelenléte, melyek szintén közvetíthették a venéteken, és az Isonzo völgyén át a mediterrán kultúrkör hatásait, termékeit a szárazföld belsejébe.

A tengerparti és szárazföldi illyr területek kezdetektől fennálló kapcsolataiban nincs okunk kételkedni, a kulturális és valószínűleg nyelvi hasonlóságok megkönnyíthették ezek kiépítését és fenntartását. Régészeti leletek alapján egyértelmű, hogy az illyr települési központok gazdasági (politikai?) kapcsolatban álltak egymással, köztük könnyen terjednek például a különböző presztízstárgyak is.

Az egyik ilyen illyr település a histri törzs központjának tartott Nesactium (ma Muntič mellett az Isztriai-félszigeten, Horvátország) lehetett, hiszen az ott föltárt számtalan hellén és itáliai (etruszk) típusú tárgyból egyértelmű, hogy a vaskor folyamán kereskedelmi csomópontként funkcionálhatott.²⁹ Nesactium elitje nyilvánvalóan komoly vagyona tett szert a (közvetítő) kereskedelemről, ahogy azt a temetőjéből előkerült luxustárgyak, például bronz sisakok, legyezők³⁰ és edények,³¹ fekete és vörösalkos görög import kerámiák is bizonyítják.³²

A Kr. e. 4–2. században (valószínűleg már a kelta kapcsolatok hatására) a mai Sremska Mitrovica környéke válhatott ugyanilyen közvetítőközponttá. Itt görög–illyr–kelta szinkretizmus hatása alatt dolgozó mesterembereket feltételez a kutatás. Továbbá, feltehetőleg itt létezhetett a scordisci törzs pénzverdéje is, ahol makedón mintára ezüstérméket vertek.

Látszólag kissé kiesik ebből a rendszerből a Dél-Dunántúl területe, ám ez részben a korai és késői vaskor fordulójának kutatási hiányosságainak köszönhető. Néhány lelettípust mégis ki lehet emelni a korszakból, ami valamelyest bizonyítja az illyr területekkel való kapcsolatot.³³

A borfogyasztáshoz köthető edények jelenléte alapján feltételezhetjük, hogy a görög szőlőtermesztés és lakomakultúra vívmányai a szárazföld belseje felé is terjedtek. Boroskancsóként interpretálható, a klasszikus görög *oinokhoé* formákat utánzó edények Baranya megye területéről is előkerültek, például a Szajk határában feltárt Kr. e. 5–4. századi településrészletről.

Továbbá, a Kr. e. 4–1. századból ismerünk olyan leletegyütteseket a Dél-Dunántúlról és Szlavóniából, amelyek tárgyai jól példázzák a korszakra jellemző kulturális keveredést. Itt elsősorban a Tolna megyei Szarzd–Regöly, a szerémségi Hrtkovci és a vajdasági Čurug (Szerbia) határában előkerült kincsleleteket kell megemlíteni. Az előkerült nemesfém tárgyak némelyikén megfigyelhető granuláció- és filigránrótt-díszítés, illetve a több szálból font láncok a hellén kézművestechnika termékei, míg a maszkábrázolások illyr/kelta jellegűek, a kerékszimbólumok pedig egyértelműen a kelta kultúrkörből származnak. Ezen leletegyüttesek készítési helyeként feltételezik a többször említett scordiscus törzsi területet,³⁴ azon belül is talán Sremska Mitrovica lehetett a műhelyközpont.

Néhány kivételtől eltekintve korai görög érméket nem ismerünk a Dunántúlról. Ezzel szemben a Balkánon felemelkedő makedón királyság pénzei viszonylag nagyobb számban kerültek elő a Kárpát-medencéből. Jellemzően II. Philippos, III. Alexandros, Démétrios Poliorkétés és Lysimakhos pénzei kerülnek elő, főleg az Alföldről és Erdélyből.

Néhány makedón pénzt, III. Alexandros, vagy ismertebb nevén Nagy Sándor, egy-egy *statérját* a Dunántúlról és Szlavóniából is ismerjük, például a Somogy megyei Karádról és a horvátországi Vukovarról. A makedón király Kr.e.

²⁸ GRISONIC–RADIĆ ROSSI 2016, 133.

²⁹ Később, a római korban, a *Via Flavia* útvonalán feküdt, méghozzá Tergeste (Trieszt, Olaszország), a venétek egyik nagyobb települése és Dalmatia provincia között.

³⁰ MIHOVIĆ 2013, 203.

³¹ MIHOVIĆ 2013, 243.

³² MIHOVIĆ 2013, 273.

³³ A Kr. e. 8–3. századból származó további tárgyi bizonyítékok összefoglalásán dolgozom jelenleg a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola keretein belül készülő doktori disszertációmban.

³⁴ SZABÓ 2005, 158.

332–323 között uralkodott és építette ki birodalmát. A tragikus végzetű hadvezér, Pyrrhos épeirosi és makedón király (Kr. e. 307–272) pénze pedig a szerbiai Zimonyból került elő.³⁵

A mediterrán világgal kialakuló kapcsolatok persze nem mindig voltak békések, és néhol inkább rablásnak, semmint kereskedelemnek lehet őket nevezni. Fentebb már utaltam a kelták balkáni hadjárataira, melyek során egészen Delphoi szentélyéig eljutottak Kr. e. 279-ben. A hadjáratok során szerzett értéktárgyak valószínűleg felkeltették az érdeklődést a további beszerzési lehetőségekre, ezek a déli terjeszkedés megállításával inkább katonai szolgálatból származó zsold és kereskedelem révén adódhattak. A Balkánon és a Kárpát-medencében kialakuló kelta közösségek folyamatosan ki voltak téve a görög-római *koiné* hatásainak, akár gazdasági, akár politikai, akár társadalmi szempontból nézzük. Ismertek hellén eredetű tárgyak kelta környezetből is, így például *phialék*, sítulák és amphorák bronzból, *oinokhoé* formájú kerámiaedény,³⁶ esetleg görög fegyverzet darabjai.³⁷

A Római Köztársaság utolsó két évszázadának nagymértékű terjeszkedése végül elérte a Száva és a Dráva vidékét is az Adria után. A kialakuló protektorátusok és a provinciák rendszere egyértelműen bekapcsolta a meghódított területeket a birodalom gazdasági vérkeringésébe. A római úthálózat, a postaállomások rendszere, a latin nyelv általános használata mindenképpen megkönnyítette a kulturális-gazdasági hatások terjedését.

Ezt abból a szempontból érdemes megemlíteni, hogy a rómaiak sok esetben ott építik ki kereskedelmi útjaikat, ahol a megelőző évszázadokban is folyt már a forgalom. Az illyr területek kapcsán olyan római utakról érdemes megemlékezni, mint a hosszú hagyományokkal rendelkező, É–D-i irányú Borostyánút, a Nesactiumból induló K–Ny-i *Via Flavia* vagy a szintén K–Ny-i irányú, Dyrrachiumból és Apollóniából induló *Via Egnatia*.

5. ÉRMELELETEK

Az Adria és a Kárpát-medence között fennálló kapcsolatok körüli találgatásokon túlmutatva konkrét bizonyítékok szolgáltatnak számunkra azok a görög érmék, amelyek a fentebb bemutatott különböző gyarmatvárosok verdéiből kerültek ki.

Különösen érdekesek köztük az ún. Apollónia/Dyrrachium típusú érmék, melyekkel a továbbiakban foglalkozom. Ezek az érmék ahhoz képest nem ritkák a Kárpát-medence területén, hogy a kibocsátó gyarmatvárosoktól sok száz kilométeres távolság, magas hegységek és veszélyes folyók választják el. Sajnos sok köztük a szórványként előkerült példány vagy az olyan, amely az előző évszázadok gyűjtőinek tevékenysége révén jutott be a múzeumokba, így előkerülési körülményeikből nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni.³⁸

Sajnos sem Apollónia, sem Dyrrachium esetén nem ismerjük az időpontot, amikor saját pénzt kezdtek el verni. Egyelőre egyik település területén sem kerültek elő verőtövek vagy verdére utaló egyéb nyomok. Valószínűsítik továbbá, hogy a Balkán belső területein egykorú másolatok is készülhettek a két város érméiről, amelyek tovább nehezítik a kronológia fölállítását.

Annyi bizonyos, hogy Dyrrachium a *metropolis*, Korinthos pénzét másolja elsőként, melyen pegazus látható, és mindössze egy E betű különbözteti meg az eredetitől, utalva a város görög nevére.³⁹ A kutatás jelenlegi állása szerint a két város csak később, a Kr. e. 4–3. századtól kezdve bocsát ki saját drachmákat, amelyek inentől kezdve Korkyra éremképét másolják, az előlapon borját szoptató tehénnel, a hátlapon négyzetes pajzsmezőben elhelyezkedő csillagszerű vagy florális mintával. Ezt időnként „Alkinoos kertje” néven is emlegetik. A két város érméi közötti különbség egyrészt a ΔΥΡ/ΑΠΟΛΑ rövidítések alapján, másrészt a tehén és a borjú ábrázolásának vizsgálata segítségével állapítható meg. Dyrrachium érméin a tehén balra fordul, és mindkét állat szögletesebb körvonalú, míg Apollónia pénzein a tehén jobbra fordul és lágyabb, kerekesebb körvonalú a borjújával együtt.

Mindkét város pénzeire általában jellemző, hogy a kibocsátás későbbi szakaszaiban veszítenek a súlyukból, elő- és hátlapjukon pedig személynevek, valamint Dyrrachium esetében különböző plusz szimbólumok is megjelennek. A kutatás hagyományosan az egyik nevet a kibocsátás évében *ephoros*ként tevékenykedő előljáró nevével, míg a másikat a verdét működtető *prytanis* tisztviselő nevével azonosítja. Arra nézve, hogy az előlapi vagy a hátlapi név-e az *ephoros*, még nem jutott konszenzusra a kutatás, bár általában a hátlapi nevet tartják az előljáróé.⁴⁰

³⁵ A források értesítenek róla, hogy hadjárataiban kelta harcosokat is alkalmazott, így tulajdonképpen meglepő, hogy érméi nem jelennek meg nagyobb számban a Kárpát-medencében (ERRINGTON 1990, 243).

³⁶ RUSTOIU–EGRI 2015, 119.

³⁷ SZABÓ 2005, 83.

³⁸ Lásd például TORBÁGYI 1990.

³⁹ META 2012, 21.

⁴⁰ A vitáról bővebben lásd PETRÁNYI 2008.

A feliratokon megjelenő nevek egymást követő sorrendje alapján a kutatók igyekeztek egy relatív kronológiát fölláttani a kibocsátott és ismert érmék között, feltételezve, hogy a nevek tulajdonosai évente váltották egymást, ahogy az a hellén városok tisztviselőinél szokás volt. Ahogy fentebb már említettem, a két város pénzverésének végét biztosan meghatározni nem lehet, de legtöbbször az Kr. e. 1. század közepére teszik. Ettől a munkahipotézisnek tekinthető *terminus ante quem* időponttól visszafelé számítva alakított ki az ismert típusokból egy sorozatot Petrányi Gyula [3. tábla 1].⁴¹

Újabban a fentiek cáfolataként Albana Meta munkáiban több megfontolandó szempontot is felvetett a két város, főleg Dyrrachium pénzverésével kapcsolatban. Véleménye szerint az ókori pénzverési gyakorlat sosem produkált egy éven belül egységes termelést, hanem a rendelkezésre álló nyersanyag függvényében készültek új pénzek. Ez tehát azt jelentené, hogy nem valószínű az egy évben való kibocsátása az ugyanazon nevet viselő érmék tömegének sem.⁴²

Az Albana Meta által a Dyrrachium eddig ismert drachmáin végzett összehasonlító vizsgálat azt is kimutatta, hogy a négy leggyakoribb előlapi névhez (Silanos, Philón, Xenón és Meniskos) a hátlapi nevek, illetve az előlapi szimbólumok változatossága alapján mintegy 290 külön verőtövet kellett készíteniük a városban. Valóban szokatlan dolog lenne, ha mindezt mindössze négy év leforgása alatt gyártották volna le [3. tábla 2].⁴³

Ezzel összefüggő probléma, hogy egyes előlapi nevek esetlegesen nem egy vagy két eltérő hátlapi névvel, hanem helyenként 8–12 más személlyel együtt szerepelnek az érméken, ami a hagyományos feltevés szerint azt jelentené, hogy ezek az *ephorosok* 8–12 évig viseltek előljárói tisztséget.⁴⁴

Továbbá, egyelőre semmiképpen sem jelenthetjük ki, hogy ismerjük az összes valaha Dyrrachium és Apollónia városában kibocsátott érmét, vagyis a nevek alapján felállított lista mindig pontatlan lesz, hiszen bármikor előkerülhet egy eddig ismeretlen névvel vagy névpárral ellátott példány. Eddig nagyjából 600 kombináció ismert, ami szintén megdöbbentően nagy ahhoz képest, hogy a pénzverés körülbelül csak 250 éven keresztül zajlott a két városban.

Mivel Dyrrachium érméi a tengerparton és a Balkán belsejében római köztársaságkori és más görög városok pénzeivel együtt is előfordulnak, ezért Albana Meta a vegyes leletegyüttesek alapján készítette el a település pénzverésének hozzávetőleges periodizációját. Ebből az is kitűnik, hogy egy mindössze 30–50 éves periódusban készültek a város érméi a legnagyobb számban [2. tábla 2].

Mindenképpen szót kell még ejteni az Apollónia/Dyrrachium típusú érmekincsek földrajzi elterjedéséről. Az ismert érmeegyüttesek elhelyezkedését vizsgálva két dolog mindjárt szembeötlik. Egyrészt, hogy az érmekincsletek, mint sok más kulturális hatás is, a folyóvizek mentén terjednek látványosan. Valószínűleg a korabeli közlekedés a folyók mentére korlátozódott, ez különösen igaz lehetett a Balkán nehezen áthágható hegyei között.⁴⁵

Másrészt szintén látványos az érmekincseknek a Dunántúl területén tapasztalható hiánya. Ez természetesen fakadhat abból a tényből, hogy a terület kutatottsága komoly hiányosságokat mutat a témára vonatkozóan [2. tábla 1].

5.1. Jakab-hegy

1992. szeptember 10-én egy bejelentés alapján Maráz Borbála a Jakab-hegyi erődön belül ásatással próbálta hitelesíteni egy ezüst érmeegyüttes előkerülési helyét. Az érmék egy illegális fémkeresős tevékenységének nyomán kerültek elő, négy doboznyi, főleg késő bronzkori és Hallstatt-kori kerámiatöredék társaságában. Az ezekkel együtt beszolgáltatott néhány apró vastárgy és pár korongolt kerámiatöredék LT D korú.⁴⁶ A hitelesítés során 37 cm mélységből került elő egy további érme. Valószínűsíthető, hogy a múzeumba nem került be a teljes kincslet, eredeti nagyságáról így nincsenek információink.

A Janus Pannonius Múzeumba végül beszállított érmék összetétele szerint 21 darab Apollónia és 21 darab Dyrrachiumból származó drachmáról beszélhetünk. A görög pénzekkel együtt három római köztársaságkori denarius is előkerült, de ez utóbbiakkal jelen tanulmányban nem kívánok bővebben foglalkozni.

Az érmék restaurálása 1998-ban történt meg, a Janus Pannonius Múzeum nyilvántartásában az 1/92., 3/92., 4/92. és 5/92. gyarapodási számokon szerepelnek. Sajnos, utólag már nehéz megállapítani, hogy milyen rendezőelv szerint lettek csoportosítva, kivéve az 5/92. szám alatt együtt szereplő római érméket.

⁴¹ PETRÁNYI 2008.

⁴² Már jelenleg is összesen több mint 12 ezer darab Apollóniából vagy Dyrrachiumból származó érmét ismerünk a Balkán területéről.

⁴³ META 2012, 31.

⁴⁴ META 2012, 30.

⁴⁵ A Drina folyó mentén a mai Albánia területétől viszonylag egyenesen el lehet jutni észak felé, egészen a Szávaig.

⁴⁶ MARÁZ 2013, 88.

A legtöbb érme rendkívül kopott állapotban van, így a feliratok nagyon nehezen olvashatóak, holott ez kulcsfontosságú lenne a pénzverés szakaszaiban betöltött helyük megállapítása szempontjából. Az alábbiakban megkísérlem csoportosítani őket a rajtuk látható nevek alapján.

A Dyrachium városából származó 21 érméből gyakoriak az előlapon Meniskós nevével jelzett darabok, kettőn elég pontosan olvasható a felirat [10. tábla 1; 11. tábla 1]. Ezen kívül a töredékesen olvasható MENI/ΝΙΣΚΟΣ feliratok is valószínűleg ugyanezen típusba tartozó érmeket jelölnek, ebből még három példány szerepel az érmék között [10. tábla 3–4; 12. tábla 4]. Hátlapjukon rendszerint Lykiskos és egy esetben talán Dionysios neve szerepel [10. tábla 3]. Meniskós pénzei Petrányi beosztása szerint a pénzverés lezárása előtti harmadik sorozathoz tartoznak.⁴⁷

Leggyakoribbak az előlapon Philón nevével jelölt darabok: jól olvasható 10 érmén [10. tábla 2; 11. tábla 3–4; 12. tábla 1, 2–3; 13. tábla 1–2; 14. tábla 1–2; 15. tábla 1], és valószínűleg ide tartozik még két töredékes LΩN feliratú példány is [11. tábla 2; 14. tábla 3]. A felirat kísérője több esetben is egy napsugárkoronás Hélios-fej [14. tábla 1a]. Hátlapjukon egy kivétellel mindig Meniskos neve szerepel. A kivételt képező példány felülete rendkívül kopott, halványan egy Λ betű látszik rajta, így a hátlapi név talán Nikyillos lehet.

Az [13. tábla 7] érme előlapi felirata szinte olvashatatlan, egyedül a Ξ betű vehető ki rajta. A hátlapján olvasható ΑΓΑΘΙ név alapján viszont a Xenón–Agathionos típusba tartozik. Ugyanide sorolható még esetleg egy másik érme [15. tábla 2] is, amelynek előlapján kivehető a ΝΩΝ felirat-töredék, így talán Xenón nevével jelzett példány lehet.

Talán Silanos neve szerepel egy érmén [13. tábla 4], ahol az előlapon egy ΣΙ betűpár viszonylag jól kivehető, folytatása viszont elmosódott, talán Λ vagy Ν lehet.

A Jakab-hegyi leletben Apollónia pénzei között sokkal nagyobb variációban szerepelnek a különböző érmetípusok. Némelyikük rendkívül kopott, így nehéz megmondani, hogy egyáltalán milyen nevek voltak rajtuk eredetileg.

Az egyik példány, az előlapján olvasható ΚΑΝΔΡΟ töredék alapján, a Nikandros által kibocsátottak közé tartozhat. Hátlapján talán egy Λ vagy Ν betű látható még – utóbbi esetben a szokásos párja, Andriskos neve szerepel rajta [7. tábla 1]. Petrányi beosztása szerint Nikandros érméit a lezárás előtti kilencedik sorozatban bocsátották ki.

Egy példányon világosan kivehető Aristón neve [9. tábla 3]. Talán ide tartozik még egy [5. tábla 1], töredékesen olvasható, (Ι)ΣΤΩΝ feliratú darab is, melynek hátlapján mindössze egy Ν betű vehető ki. Amennyiben ezek hátlapján Lysénos neve szerepel, akkor Petrányi beosztása szerint a pénzverés záródása előtti nyolcadik sorozatba tartoznak. Ha Aineias neve szerepel a hátlapon, akkor a harmadik sorozatban bocsátották ki őket.

Egy példányon az ΕΝΟΚΛΗΣ felirat valószínűleg Xenoklés neve lehet, ezt megerősíti a hátlapon olvasható ΧΑ töredék, mely feltehetően Khairénos nevének kezdete [8. tábla 1]. Ez a névpár jól ismert Apollónia pénzein, az általuk kibocsátott érmék Petrányi beosztása szerint a hetedik sorozatba tartoznak.

Három érmével képviseli magát Nikénos, ezek hátlapján a ΥΤΟΒΟ/ΛΟΥ betűk alapján valószínűleg Autouboulos neve szerepel [4. tábla 2; 5. tábla 3; 8. tábla 4]. Ez a típus Petrányi beosztása szerint a záródás előtti ötödik sorozathoz tartozik.

Három példányon [4. tábla 3; 5. tábla 2; 8. tábla 3] Timénos neve lehet töredékes ΙΜΗΝ/ΜΗΝ formában, míg az egyik érmén [6. tábla 3] mindössze az Μ betű olvasható, hátlapjukon viszont valószínűleg Damofóntos neve szerepel a ΔΑΜ/ΔΑΜΟ/ΩΝΤΟΣ betűk alapján. Ezzel a névpárral jelzett érmék Petrányi beosztása szerint a záródás előtti negyedik sorozatból származnak.

Az egyik leggyakoribb (és a legjobban olvasható) a Sósikratés nevével fémjelzett típus, ebből is három darab van a kincsben. [6. tábla 2–3; 9. tábla 2] Valószínűleg szintén ebbe a típusba tartozik két töredékes ΚΡΑΤ(Η) [4. tábla 1; 5. tábla 4], illetve két további (Τ)ΗΣ felirattal ellátott darab is [7. tábla 2, 4]. Hátlapjaikon a ΚΩ/ΩΝΟΣ betűk alapján valószínűsíthetően Nikónos neve szerepel. Kivételt képez ez alól egy példány, ahol a ΚΡΑΤ előlapi felirathoz ΟΥΛΟ(Υ) hátlapi névrészlet tartozik [5. tábla 4b], amelyet nem sikerült azonosítanom az eddig ismert listák alapján. Sósikratés érméi Petrányi beosztása szerint a pénzverés lezárása előtti második sorozathoz tartoznak.⁴⁸

Kettő példány előlapján Aristén, hátlapján valószínűleg Mnasias neve szerepel [6. tábla 1; 9. tábla 1]. Ez a típus Petrányi beosztása szerint az apollóniai pénzverés utolsó sorozatába tartozik.

A fennmaradó érmén [7. tábla 3] mindössze az ΙΑ előlapi betűk és az ΟΥ hátlapi töredék kivehető, ez alapján pedig nem sikerült típusba sorolnom.

Erdekesége a Jakab-hegyről előkerült leletegyüttesnek, hogy bár a legtöbb vegyes összetételű pénzleletben Dyrachium érméi vannak túlnyomó többségben, itt egyforma arányban szerepelnek a két város által kibocsátott drachmák. Természetesen, mivel nem ismerjük a teljes együttest, nem lehet megmondani, hogy ez a földbe kerülésük is így volt-e.

⁴⁷ PETRÁNYI 1996, 3. tábla.

⁴⁸ PETRÁNYI 1996, 1. tábla.

5.2. Pellérd

2016. november 3-án Pellérd–Sportpálya lelőhelyen egy Apollónia Illyria gyarmatvárosából származó ezüstérme került elő. A Janus Pannonius Múzeum engedéllyel rendelkező fémkeresős munkatársa terepbejárás során gyűjtötte a leletet.⁴⁹ A kérdéses érme egy kitűnő állapotban megőrződött drachma, mely mint láttuk, a város általánosan használt pénze volt az Kr. e. 3. századtól kezdődően.

A lelőhely korábban ismeretlen volt, néhány nappal később sor került a hitelesítésére és a nyilvántartásba vételére is. A többi innen származó lelet nagy része őskori, római és középkori kerámiatöredék, illetve római fibulák és érmék, továbbá középkori gyűrűk.⁵⁰ Sajnos az összegyűjtött őskori kerámiaanyag nem köthető a vaskorhoz, így sem az illyr/pannon, sem a kelta hagyatékhhoz.

Előkerült viszont Pellérd környékéről az 1960-as években egy magányos kelta kori temetkezés, mely a fibulák alapján a Kr. e. 4–3. század fordulójára keltezhető.⁵¹

Ez a Pellérdről előkerült drachma nemcsak a lelőhelye miatt egyedülálló a vizsgált érmék között, hanem felirata is egyedi. Amint láttuk, a Jakab-hegyi, Apollóniából származó érméken egyszer sem szerepel Agias neve az előlapon. Ismert viszont ez a név más balkáni, Kárpát-medencei lelőhelyekről, például Doboz, Zaklopača (Szerbia) és Drăgești (Románia) érmeleleteiből nagyobb számban kerültek elő nevével fémjelzett pénzek.⁵² Előlapjuk ΑΓΙΑΣ és hátlapjuk ΕΠΙΚΑΔΟΥ felirata alapján ezek a város pénzverésének utolsó szakaszából származnak, Petrányi beosztása szerint az ilyen típusú érméket az apollóniai pénzverés lezárása előtti hatodik sorozatban bocsátották ki [3. tábla 3A–B].⁵³

6. KÖVETKEZTETÉSEK

Az alábbiakban összefoglalom a két vizsgált érmeleletből levonható következtetéseket. Az érmék előkerülési körülményei miatt ezeket a következtetéseket sajnos többnyire csak általánosságban lehet megfogalmazni.

6.1. A Dunántúlra vezető út

Arra nézve sajnos nincs sok információnk, hogy miként jutottak el ezek a pénzek ekkora távolságra. Ahogy fentebb már szó esett róla, viszonylag keveset tudunk az Adria és a Kárpát-medence között fennálló kulturális–gazdasági–politikai kapcsolatokról, bár létezésükben nincs okunk kételkedni.

Természetesen könnyen elképzelhető, hogy kereskedelem útján jutottak el a Kárpát-medencébe ezek az érmék. A Kr. e. 3–1. századi Európában a pénzforgalom már a mindennapi élet része, már több kelta királyság/törzs is saját pénzt veret.⁵⁴ A fentebb már említett scordisci törzs például lovas alakokkal jelölt ezüstérméket hozott forgalomba, amelyek talán Sremska Mitrovica oppidumában készülhettek. Ez esetben kérdés, hogy mi szükség volt több száz kilométeres távolságból idegen pénzt hozni a Dunántúlra, ha kéznnyújtásnyira létezett egy másik pénzbeszerzési lehetőség is.

Az viszont biztos, hogy ilyen környezetben, ahol a pénz már valóban közismert jelenség volt, az ezüstből készült érmék vásárlóértéke meglehetősen nagy lehetett.

Nehéz lenne megmondani, hogy egyenesen a kibocsátó városból vagy esetleg egy/több közvetítőn keresztül érnek el végül ezek az érmék a Kárpát-medencébe. Ha feltételezzük, hogy a Száva és Dráva mentén valamennyire fennmaradt a kora vaskor végének illyr eredetűnek feltételezett „öslakos” népessége, ahogy azt a keltizálódás kapcsán kifejtettem, akkor a Kelet-Balkán többi illyr területén keresztül a part menti városokkal való kapcsolat nem ütközhetett nagy akadályokba.

Arról csak találgathatunk, hogy mit vásároltak meg ezekkel az érmékkel, ha valóban kereskedelem révén kerültek el Baranyába. A történetírói hagyomány szerint a pannon területek exportcikkei a Kr. e. 6–5. század környékén a lovak, a római hódítás környékén található erdőkből származó áruk és a gyógynövények voltak, valamint jelentős

⁴⁹ Itt szeretnék köszönetet mondani Gábor Olivérnek (régész, JPM), aki felhívta a figyelmemet az előkerült érmére, illetve Hegedüs Gábornak, aki a leletet beszolgáltatta a múzeumunknak.

⁵⁰ Pellérd környékének régészeti topográfiája jelenleg egy, a Pécsi Tudományegyetemen készülő szakdolgozat témája. Előfordulhat, hogy a leletanyag alapos feldolgozása után kiderül, hogy van Kr. e. 3–1. századi kerámiaanyag, vagyis esetleg egy erre korszakra tehető település is.

⁵¹ MARÁZ 2013, 84.

⁵² PETRÁNYI 1996, 1. tábla.

⁵³ PETRÁNYI 1996, 1. tábla.

⁵⁴ SZABÓ 2005, 152.

átmenő forgalmat bonyolított a Borostyánúton Észak- és Dél-Európa között. Korabeli eszközökkel kitermelhető ásványkincsekben viszont nem bővelkedett a Dél-Dunántúl, és a Borostyánúttól is viszonylag messze található.

Más Kárpát-medencei, főleg Erdélyből előkerült Apollónia/Dyrrachium típusú érmeleletek kapcsán korábban már fölmerült, hogy esetleg a VI. Mithridates pontusi király ellen Kr. e. 88–63 között folytatott római hadjáratok következtében kerülhettek a területre.⁵⁵ A római fennhatóság alá került görög városok pénzeit talán arra használhatták, hogy a pontusi királysággal szomszédos balkáni területeket felbolydítsák, és a helyi kelta/illyr/pannon/dák/thrák népeiséget megfizessék némi szabotázsra. Ez valamennyire azt is megmagyarázná, hogy jelenlegi ismereteink szerint miért a Balkán keleti területein, a Fekete-tengerhez közelebb eső részeken sűrűsödnek az egyébként a nyugati partról származó érmeleletek, hiszen nyilván az ottani népeiséget igyekeztek jobban bevonni a VI. Mithridates elleni akciókba.

Ha valóban a balkáni helyzet destabilizálására használták fel a görög városok pénzeit, akkor talán egy ebben résztvevő helyi harcos zsoldja lehetett valamikor a Jakab-hegyi érmekincs.

6.2. A földbe kerülés okai

Az elrejtés okairól csak találgathatunk, ahogy bármilyen más érmelelet esetén is. Előfordulhat, hogy ellenséges támadás elől igyekeztek biztonságba helyezni a vagyonukat, ám az érmekincs hiányos előkerülése miatt nem tudhatjuk, mekkora összegről lehetett szó eredetileg.

Mivel mindkét vizsgált lelet tulajdonképpen szórványként került elő, így nehéz bármit mondani a földbe kerülésük idejéről és körülményeiről. A Jakab-hegyi erődítmény vagy a környéken található erődítmelen telepek ostromáról, feldúlásáról sem régészeti, sem történeti információink nem maradtak fenn, így nem köthetjük a viszonylag nagyszámú érme elrejtését valamilyen harci cselekményhez vagy stresszhelyzethez, ahogy azt általában szokták.

A Jakab-hegyi erőd belső területéről a kelta időszakból csak néhány szórványlelet és a legfelső, erózió által bolygatott rétegében kerámiatöredékek ismertek, amelyek arra engednek következtetni, hogy a telep élete a kelta időszakban nem lehetett olyan intenzív, mint korábban.⁵⁶ Ezt szem előtt tartva talán érthető, hogy miért pont itt rejtették el az érmeket – ha ritkán használt területről volt szó, kisebb lehetett az esélye a pénzek véletlen fölfedezésének, viszont elrejtői remélhették, hogy nagyobb biztonságban lesz az erőd falán belül, mint azon kívül, ha valóban valamilyen harci cselekmény miatt következett be a deponálásuk.

A meglévő 45 érme ezüsttartalma elég jelentős, összsúlyuk körülbelül 104 g, vagyis több mint 10 dkg. A körülmények ismeretlensége miatt azonban nem értelmezhetjük raktárleletként a Jakab-hegyi együttest. Ugyanígy, mivel az előkerülésük problémás, és a teljes kincs sem ismert, nem tarthatjuk egyértelműen a forgalomból kivont pénzmagnak, melyet azzal a céllal rejtettek el, hogy így inflációt idézzenek elő, holott ez is gyakran fölvetődik más depóleleteknél.

Habár a pénzleletek kapcsán viszonylag ritkán kerül szóba, mégis érdemes megemlékezni a másféle depókkal kapcsolatban általánosan említett rituális okokról. Feltehetjük akár azt is, hogy az érmeket áldozati ajándékként ajánlották föl valamilyen alkalomból. A tiszta ezüsből készült érmék, ráadásul állatábrázolásokkal ellátva, isteneknek is megfelelő ajándékok lehettek. Mind a kora vaskori (illyr/pannon), mind a kelta korszakból ismerünk áldozati felajánlásként interpretálható leleteket, illetve a történetírók híradása szerint is hozzátartoztak ezek a rítusok a korabeli vallásossághoz. A fentebb említett Száraz–Regöly határában, a Kaposbozótól előkerült „ezüstkincset” is valószínűleg áldozati fölajánlásként rejtették el a mocsaras, vízjárta területen.

6.3. Kormeghatározás

Általában elmondható az Apollónia/Dyrrachium típusú érméről, hogy sok köztük a rontott veret és a feliratuk sokszor nehezen olvasható. Ahogy azt Torbágyi Melinda megállapította, az érmék erősen kopott állapota nem feltétlenül a hosszú használatból, hanem inkább az elnyűtt verőtövekből következik.⁵⁷ Sajnos éppen e kopottság nehezíti meg a Jakab-hegyről előkerült érmék típusba sorolását, hiszen több példányon olvashatatlanok a nevek.

Mivel ahogy fentebb utaltam rá, a két város pénzverésének felső kronológiai határa nem ismert, így a görög érmék alapján biztosan csak annyi lenne megállapítható, hogy a két lelőhelyről előkerült érmék valamikor az Kr. e. 2. század végén, vagy az 1. század folyamán készülhettek. Ha elfogadjuk Petrányi beosztását, akkor főleg a Dyrrachiumból származó érmék esetében a legutolsó néhány év termékeiről van szó.

⁵⁵ TORBÁGYI 2008, 227.

⁵⁶ MARÁZ 2013, 87.

⁵⁷ TORBÁGYI 1990, 3.

Meg kell említeni Dyrrachium érméinél az előlapon szereplő szimbólumokat, amelyeket Meta kutatása nyomán az egy időben dolgozó mesterek megkülönböztető jeleinek is tarthatunk.⁵⁸ Ez a kronológia szempontjából azt jelentené, hogy a különböző névpárokkal jelölt érmeiket nem kell külön évek termékének tekinteni, vagyis a Petrányi-féle beosztás is érvényét veszítené.

A kincslelet keltezéséhez kis segítséget nyújt az eddig nem részletezett három római denarius. Ezeknek a köztársaság kori pénzeknek a jelenléte sem nagy meglepetés az Kr. e. 1. század folyamán a Kárpát-medencében, hiszen sokszor fordulnak elő az Apollónia/Dyrrachium típusú érmeegyüttesekben (például Drageštiből, Somesul Gradból és Cermei Somoseiből Romániában, Vukovárról Horvátországban),⁵⁹ különösen azok kibocsátásának utolsó néhány évtizedében. A VI. Mithridates vagy éppen Boirebistas dák uralkodó ellen folytatott Kr. e. 1. századi római hadmozdulatok kísérőjelenségeként ugyanúgy eljuthattak a Kárpát-medence őslakosainak kezébe, mint a görög gyarmatvárosok pénzei.

A háromból két érme mindenesetre időben könnyen köthető lehet a Balkánon az Kr. e. 90–80 években zajló római hadmozdulatokhoz. Az előlapon korinthusi sisakot viselő Mars, a hátlapon a bikát hajtó szárnyas Victoria és CN·LENT felirattal ellátott példányt az Kr. e. 89–88 évek környékén bocsátották ki [16. tábla 1, 3]. A másik, előlapján Tatius király fejével és SABIN felirattal, hátlapján a két fegyveres által körbevett Tarpeia alakjával és L·TITVRI felirattal ellátott példány is ugyanezekre az évekre jellemző.

A harmadikat viszont az előlapon szereplő, korinthusi sisakot viselő Mars-fej, illetve a hátlapon látható istenhármas, Iuno, Jupiter és Minerva alakja alapján az Kr. e. 112–110 években bocsáthatták ki [16. tábla 2]. Torbágyi azonban fölhívta a figyelmet arra, hogy éppen az ezekben az évtizedekben, Kr. e. 109 és Kr. e. 79 között vert római denariusok jelenléte a görög pénzek mellett nem megbízható keltezési szempontból, hiszen olyan nagy számban gyártott típusokról van szó, melyek még a principátus elején is forgalomban voltak.⁶⁰

A fentiek alapján azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az érmelelet földbe kerülése nem történhetett meg Kr. e. 88 előtt, még akkor sem, ha a görög pénzek záródátumát nem ismerjük.

7. ÖSSZEGZÉS

Összegzésként annyit megállapíthatunk, hogy a tanulmányban tárgyalt pellérdi és Jakab-hegyi Apollónia/Dyrrachium típusú érmeleletek bizonyítékként szolgálnak a Dél-Dunántúl és az Adria-menti görög városok között fennálló kapcsolatokra. Sajnos azonban ezeknek a kapcsolatoknak a mélységét, milyenségét nem segítenek tovább pontosítani. A rendelkezésünkre álló adatokból egyelőre nem lehet megállapítani, hogy kik és mire használták ezeket az érmeiket. Földbe kerülésük időpontja és okai ismeretlenek, különösen mivel nem hiteles ásatásokból származnak. Relatív kronológiájuk és a velük együtt előkerülő római érmék alapján valamikor az Kr. e. 1. század folyamán kerülhettek a Dél-Dunántúl területére, valószínűleg még a térséget érintő római hadjáratok előtt.

Irodalom

- CAMPBELL et al. 2018 = Campbell, P. B. – Smith, D. M. – Royal, J. G. – Begley, C. T. – Zdraković, P. – Irwin, D.: Developing Maritime Archaeology Education and Outreach in the Balkans: The Illyrian Coastal Exploration Program's Field Schools in Albania, Croatia, and Montenegro. In: *Bridging the Gap in Maritime Archaeology: Working with Professional and Public Communities*. Ed.: Bell, K. Oxford 2018, 121–146.
- DELOUIS et al. 2007 = Delouis, O. – Lamboley, J-L. – Lenhardt, P. – Quantin, F. – Skenderaj, A. – Verger, S. – Vrekaj, B.: La ville haute d'Apollonia d'Illyrie: étapes d'une recherche en cours. In: *Épire, Illyrie, Macédoine... Mélanges offerts au Professeur Pierre Cabanes*. Ed.: Berranger-Auserve, D. [Collection ERGA. Recherches sur l'Antiquité 10.] Clermont-Ferrand 2007, 37–54.
- DIZDAR–TONC 2018 = Dizdar, M. – Tonc, A.: Not just a belt: astragal belts as part of Late Iron Age female costume in the south-eastern Carpathian Basin. *Starinar* 68 (2018), 47–63.
- ERRINGTON 1990 = Errington, R. M.: *A history of Macedonia*. New York 1990.

⁵⁸ META 2012, 33.

⁵⁹ TORBÁGYI 1990, 10–11.

⁶⁰ TORBÁGYI 1990, 11.

- GÁTI 2009 = Gáti Cs.: A szajki (Baranya megye) kora vaskori telep kulturális kapcsolatai. In: *ΜΩΜΟΣ VI. Őskoros kutatók VI. összejövetelének konferenciakötete. Nyersanyagok és kereskedelem. Kőszeg, 2009. március 19–21.* Szerk.: Ilon G. Szombathely 2009, 65–77.
- GRISONIC–RADIĆ ROSSI 2016 = Grisonic, M. – Radić Rossi, I.: Two lásana from the 4th century BC shipwreck at the island of Žirje, Croatia. *Skyllis* 16/2 (2016), 132–135.
- JEREM 1968 = Jerem, E.: The Late Iron Age Cemetery of Szentlőrinc. *ActaArchHung* 20 (1968), 159–208.
- JEREM 1972 = Jerem E.: Késővaskori sírleletek Beremendről (Baranya megye). *JPMÉ* 16: 1971 (1972), 69–90.
- JEREM 2003 = Jerem E.: A korai vaskor a Dunántúlon: A Hallstatt-kor. In: *Magyar régészet az ezredfordulón.* Szerk.: Visy Zs. Budapest 2003, 183–191.
- JEVTIĆ–RUŠEVLJAN 2006 = Jevtić, M. – Ruševljan, V. D.: Silver Jewelry of Hellenistic and Celtic Type from Hrtkovci in Srem. *Starinar* 56 (2006), 291–307.
- KIRIGIN 2009 = Kirigin, B.: Ancients Greeks in Croatia. In: *Croatia. Aspects of Art, Architecture and Cultural Heritage.* Ed.: Norwich, J. J. London 2009, 20–31.
- KIRIGIN 2018 = Kirigin, B.: Pharos, Greek Amphorae and Wine Production. In: *Paros IV: Paros and its Colonies. Proceedings of the Fourth International Conference on the Archaeology of Paros and the Cyclades: Paroikia, Paros, 11-14 June 2015.* Ed.: Katsonopoulou, D. Athens 2018, 397–419.
- MARÁZ 2013 = Maráz B.: Pécs története a késő bronzkortól a római foglalásig. In: *Pécs története I. Az őskortól a püspökség alapításáig.* Szerk.: Visy Zs. Pécs 2013, 69–92.
- META 2012 = Meta, A.: Names and mintmarks at the mint of Dyrrachium (c. 270–60/55 BC): A case study. *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie* 158 (2012), 21–38.
- MIHOVIĆ 2013 = Mihović, K.: *Histri u Istri. Željezno doba Istre.* [Monografije i Katalozi 23.] Pula 2013.
- NÉMETH 2007 = Németh P. G.: A Balaton déli partvidéke és a Dél-Dunántúl a vaskorban. Kr.e. 8. század–Kr.u. 1. század. In: *Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán (Zamárdi és Ordacsehi között).* Szerk.: Belényesy K. – Honti Sz. – Kiss V. Budapest 2007, 35–40.
- PETRÁNYI 1996 = Petrányi, Gy.: Relative chronology of the drachms of Apollonia and Dyrrachium in the final period of minting. *NumKözl* 94–95:1995–1996 (1996), 3–18.
- PETRÁNYI 2008 = Petrányi, Gy.: Which name represents the eponymous magistrate on the drachms of Apollonia and Dyrrachium? *NumKözl* 106–107:2007–2008 (2008), 75–82.
- PETRÁNYI 2010 = Petrányi, Gy.: Cow-calf type Greek-Illyrian drachms from Apollonia and Dyrrachium: Chronological questions. *Abgadiyat* 5 (2010), 28–32.
- PICARD 1986 = Picard, O.: Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecques et non grecques. *Iliria* 16 (1986), 137–144.
- RUSTOIU 2012 = Rustoiu, A.: The Celts and Indigenous Populations from the Southern Carpathian Basin. Intercommunity Communication Strategies. In: *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş, 7–9 October 2011.* Ed.: Berecki, S. Târgu Mureş 2012, 357–390.
- RUSTOIU–EGRI 2011 = Rustoiu, A. – Egri, M.: *The Celts from the Carpathian Basin between Continental Traditions and the Fascination of the Mediterranean. A Study of the Danubian Kantharoi.* [Ethnic and Cultural Interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A.D. 17.] Cluj-Napoca 2011.
- RUSTOIU–EGRI 2015 = Rustoiu, A. – Egri, M.: The Celts from the eastern Carpathian Basin and their connections with the Mediterranean. Import, imitation and adaptation. In: *The Clash of Cultures? The Celts and the Macedonian World.* Eds.: Gustin, M. – David, W. [Schriften des Kelten-Römer-Museums Manching 9.] Manching 2015, 117–128.
- SZABÓ 1971 = Szabó M.: *A kelták nyomában Magyarországon.* [Hereditas] Budapest 1971.
- SZABÓ 2000 = Szabó M.: A kelták aranya. In: *A Magyar Nemzeti Múzeumi őskori aranykincsei. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban.* Szerk.: Kovács T. – Raczky P. Budapest 2000, 109–115.
- SZABÓ 2005 = Szabó M.: *A keleti kelták. A késő vaskor a Kárpát-medencében.* [Bibliotheca Archaeologica] Budapest 2005.
- TORBÁGYI 1990 = Torbágyi M.: Egy ismeretlen lelőhelyű dyrrachiumi éremkincs Magyarországról. *NumKözl* 88–89:1989–1990 (1990), 3–12.
- TORBÁGYI 1991 = Torbágyi M.: Griechischer Münzaufschlag im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 43 (1991), 25–55.
- TORBÁGYI 2008 = Torbágyi, M.: Hoard fragments of Illyrian drachms in the Coin Cabinet of the Hungarian National Museum. In: *Miscellanea numismatica antiquitatis. In honorem septagenarii magistrii Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata.* Eds.: Spinei, V. – Munteanu, L. Iaşi 2008, 221–228.

- VASIĆ 1995 = Vasić, R.: Silver Jewelry of the 4th century in the central Danubian Basin. The Čurug Hoard. In: *Silver Workshops and Mints*. Eds.: Popović, I. – Cvjetičanin, T. – Borić-Brešković, B. Beograd 1995, 83–90.
- ZANINOVIĆ 2004 = Zaninović, M.: Antički Grci na Hrvatskoj obali. *Arheološki radovi i rasprave* 14 (2004), 1–57.
- ZANINOVIĆ 2005 = Zaninović, M.: The ancient Cultural Unity between the Central Adriatic Littoral and the Dalmatian Hinterland. In: *Akti VIII. međunarodnog kolokvija o problemima rimskog provincijalnog umjetničkog stvaralaštva. Zagreb 5.-8. V. 2003. Religija i mit kao poticaj rimskoj provincijalnoj plastici* Eds.: Sanader, M. – Rendić Miočević, A. Zagreb 2005, 275–280.

MIRA MAJDÁN

Forgotten silver Greek coins in the collection of the Janus Pannonius Museum in Pécs

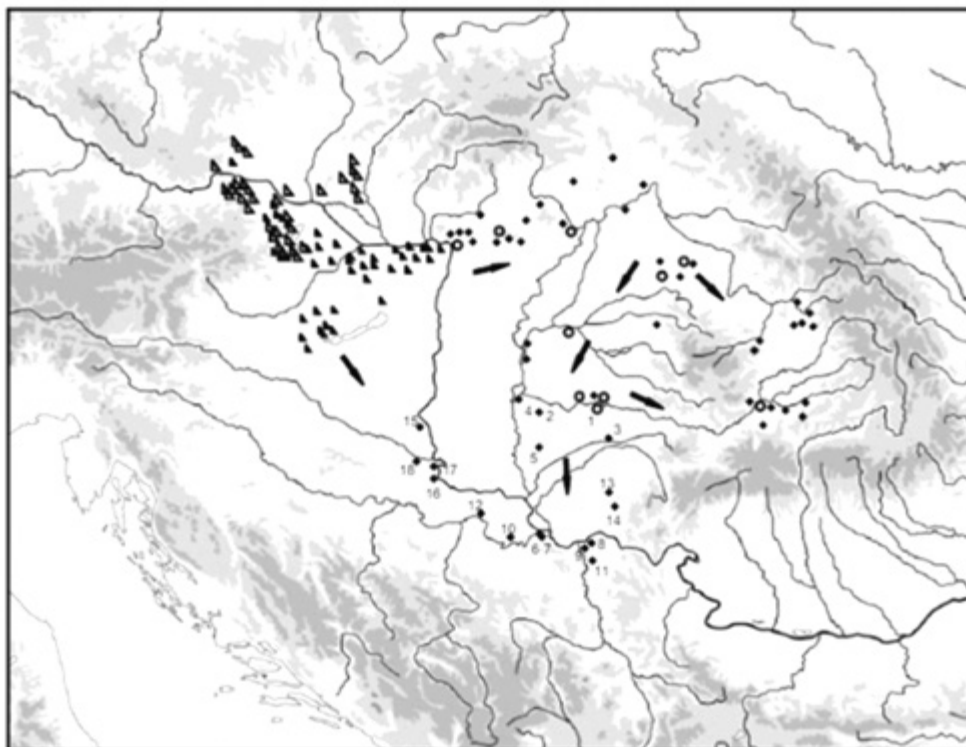
Contacts between the Mediterranean and continental Europe in prehistory have always been in the focus of debate: their direction, nature, frequency and the facilitating parties are little known. It is, however, without question that during the 2nd–1st centuries BC a large number of Greek coins arrived in the Carpathian Basin, mainly from colonies on the eastern shores of the Adriatic Sea. The numerous drachma type coins mostly originated from two cities: Apollonia Illyria and Épidamnos/Dyrrachium. These two cities lost their independence to the growing Roman Republic at the end of the 3rd century BC but, as privileged *civitas liberae*, continued to mint their own Greek coins well into the 1st century BC.

This paper presents the analysis of two coin finds from the Southern Transdanubian part of the Carpathian Basin. One was discovered in 1992 on the so called Jakab-hegy, a relatively large Iron Age hillfort. Although it was not fully uncovered, it consists of 21 Apollonian, 21 Dyrrachian drachmas and three Roman Republican denarii. The other one is a single chance find from 2016 from the area of Pellérd, which is only a few kilometres away from the Jakab-hegy.

Unfortunately as both finds are without archaeological context, little can be said about why and how they ended up in Southern Transdanubia. After examining the drachmas and the denarii, it can be concluded that they were minted around the end of the 2nd century and the first half of the 1st century BC. It is possible that they were used as payment for indigenous Celtic or Illyrian/Pannonian warriors who took part in the Roman military campaigns on the Balkan Peninsula against Boirebistas or Mithridates VI.

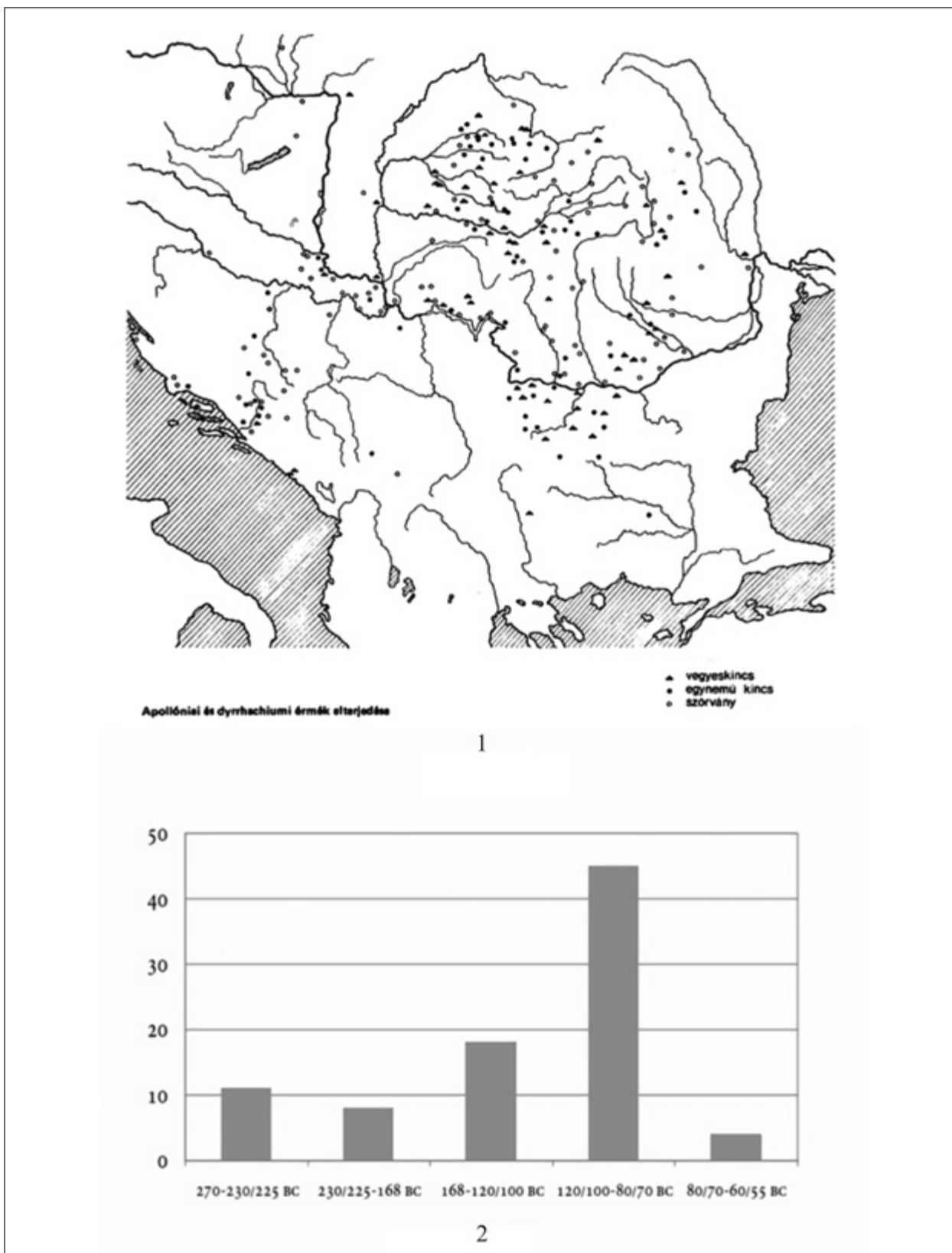

1

2

1. tábla: 1.: Klasszikus kori települések az Adria partvidékén (CAMPBELL et al. 2018);
2.: Korai (LT A és LT B) temetők, valamint a kelta vándorlás feltételezett iránya a Kárpát-medencében (RUSTOIU 2012)

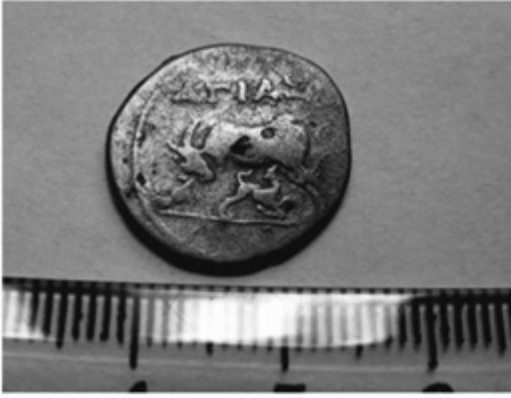

2. tábla: 1.: Az Apollónia/Dyrrachium típusú érmék elterjedése a Balkánon és a Kárpát-medencében (TORBÁGYI 1990 nyomán, a szerző kiegészítésével);
2.: Dyrrachium pénzverésének időbeli periódusai (META 2012)

Class	Year	Emission	Ceka catalogue number	Obverse symbols
Ls	?	ΑΡΙΣΤΩΝ - ΦΙΛΟΔΑΜΟΥ	28	rudder
Lc1	?	ΑΡΙΣΤΗΝ - ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ	19	crescent, star, caduceus
	?	ΤΕΛΕΣΑΡΧΟΣ - ΔΕΙΝΟΚΡΑΤΕΟΣ	113	ΑΩ, star
	?	ΤΕΛΕΣΑΡΧΟΣ - ΙΠΠΟΔΑΜΟΥ	114	ΛΥ
	?	ΚΑΛΛΗΝ - ΠΕΛΛΙΟΣ	66	ΥΕ
	-20	ΘΕΟΔΩΤΟΣ - ΑΡΧΗΝΟΣ	61	
	-19	ΚΑΛΛΗΝ - ΑΓΗΝΟΣ	65	Φ, monogram (ΑΔΗΜ)
	-18	ΝΙΚΩΝ - ΑΡΙΣΤΗΠΠΟΥ	89	
	-17	ΑΡΙΣΤΗΝ - ΨΥΛΛΟΥ	22	torch, wreath
	-16	ΣΩΤΕΛΗΣ - ΞΕΝΟΦΑΝΤΟΥ	111	
	-15	ΑΡΙΣΤΗΝ - ΚΟΛΟΙΟΥ	20	none
	-14	ΜΟΣΧΙΛΟΣ - ΠΑΡΜΗΝΟΣ	80	
	-13	ΔΙΒΑΤΙΟΣ - ΧΑΙΡΗΝΟΣ	8	
	-12	ΑΣΚΑΛΠΙΑΔΑΣ - ΦΙΛΙΣΤΙΩΝΟΣ	31	monogram
Lc2a	-11	ΣΙΜΙΑΣ - ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ	98	
	-10	ΜΑΑΡΚΟΣ - ΛΥΣΑΝΙΑ	75	
	-9	ΝΙΚΑΝΑΡΟΣ - ΑΝΑΡΙΣΚΟΥ	83	
	-8	ΑΡΙΣΤΩΝ - ΛΥΣΗΝΟΣ	27	ΑΡ
	-7	ΞΕΝΟΚΛΗΣ - ΧΑΙΡΗΝΟΣ	91	
Lc2b	-6	ΑΓΙΑΣ - ΕΠΙΚΑΔΟΥ	3	
	-5	ΝΙΚΗΝ - ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ	88	
	-4	ΤΙΜΗΝ - ΔΑΜΟΦΩΝΤΟΣ	115	
	-3	ΑΡΙΣΤΩΝ - ΑΙΝΕΑ	24	none
	-2	ΣΩΣΙΚΡΑΤΗΣ - ΝΙΚΩΝΟΣ	104	
	-1	ΑΡΙΣΤΗΝ - ΜΝΑΣΙΑ	21	none

Reverse names	Obverse names
ΑΡΙΣΤΗΝΟΣ	ΣΙΛΑΝΟΣ
ΜΕΝΙΣΚΟΥ	ΦΙΛΩΝ
ΦΑΝΙΣΚΟΥ	ΦΙΛΩΝ
ΑΡΙΣΤΗΝΟΣ	ΦΙΛΩΝ
ΔΑΜΗΝΟΣ	ΦΙΛΩΝ
ΝΙΚΥΛΛΟΥ	ΦΙΛΩΝ
ΦΙΛΟΔΑΜΟΥ	ΞΕΝΩΝ
ΦΙΛΛΙΑ	ΞΕΝΩΝ
ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ	ΞΕΝΩΝ
ΠΥΡΒΑ	ΞΕΝΩΝ
ΧΑΡΟΠΙΝΟΥ	ΞΕΝΩΝ
ΔΑΜΗΝΟΣ	ΞΕΝΩΝ
ΚΑΛΩΝΟΣ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΛΥΚΙΣΚΟΥ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΦΙΛΩΤΑ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΑΡΧΙΠΠΟΥ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΦΙΛΩΝΟΣ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ
ΦΙΛΟΔΑΜΟΥ	ΜΕΝΙΣΚΟΣ

1

A

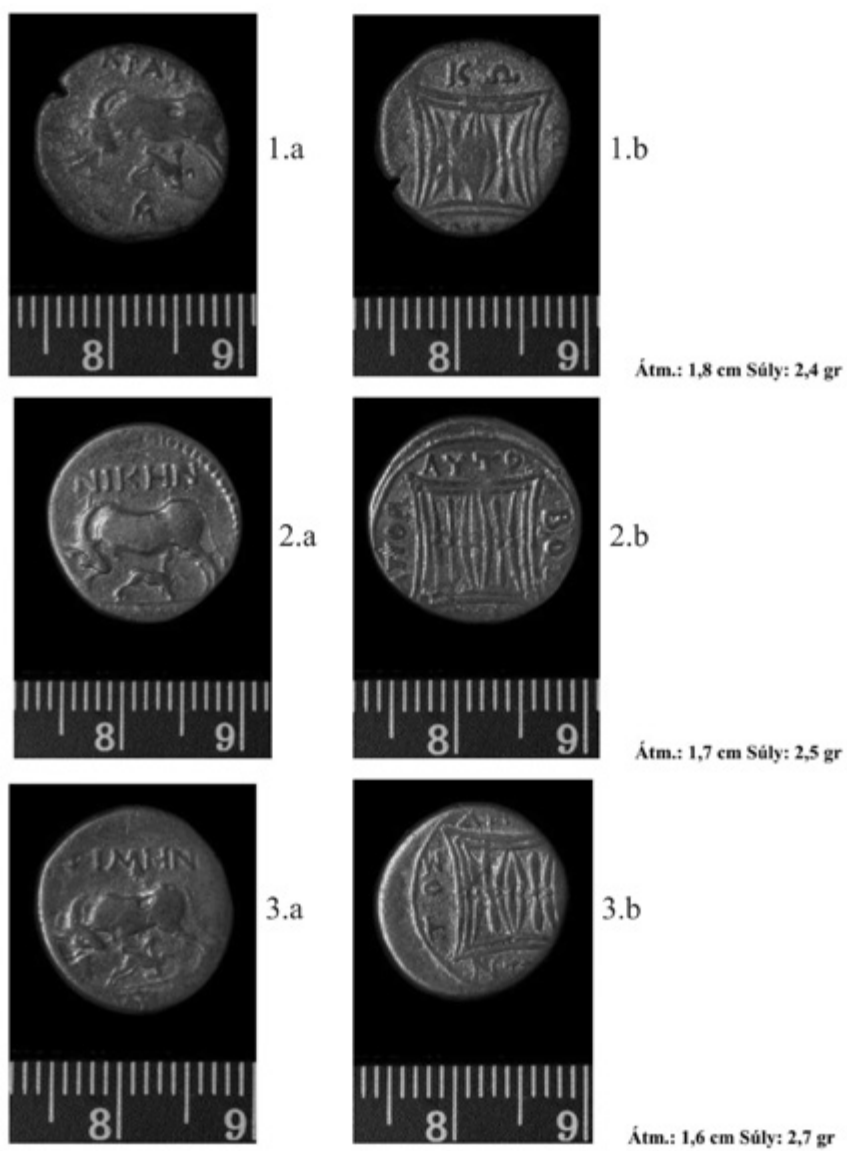
2

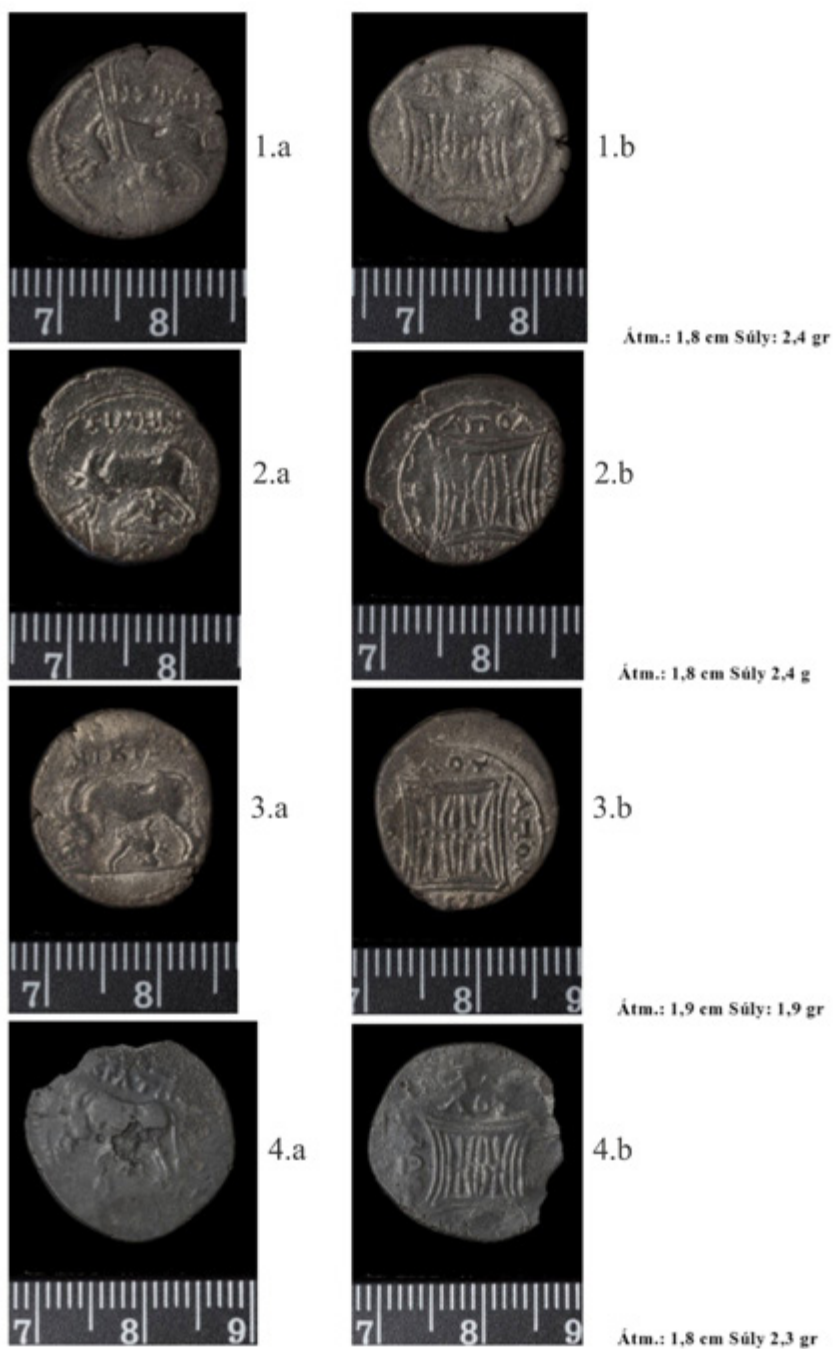
B

3

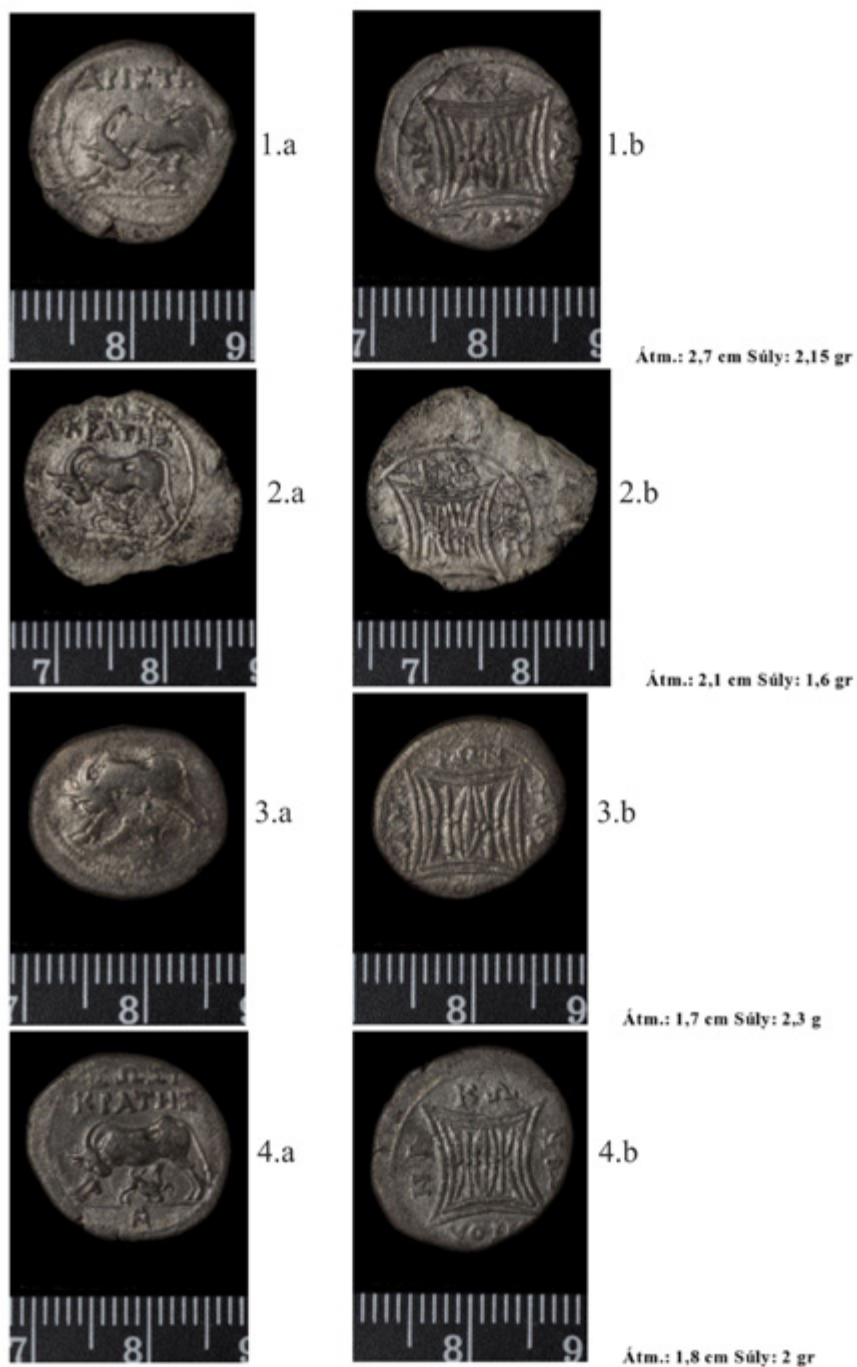
3. tábla: 1.: Apollónia pénzverésének utolsó sorozatai az érmeiken szereplő nevek alapján (PETRÁNYI 2008);
 2.: Névpárok Dyrrachium pénzverésének utolsó fázisaiban (META 2012);
 3.: A Pellérd határában 2016-ban előkerült, Apollóniából származó érem (A: előlap; B: hátlap)

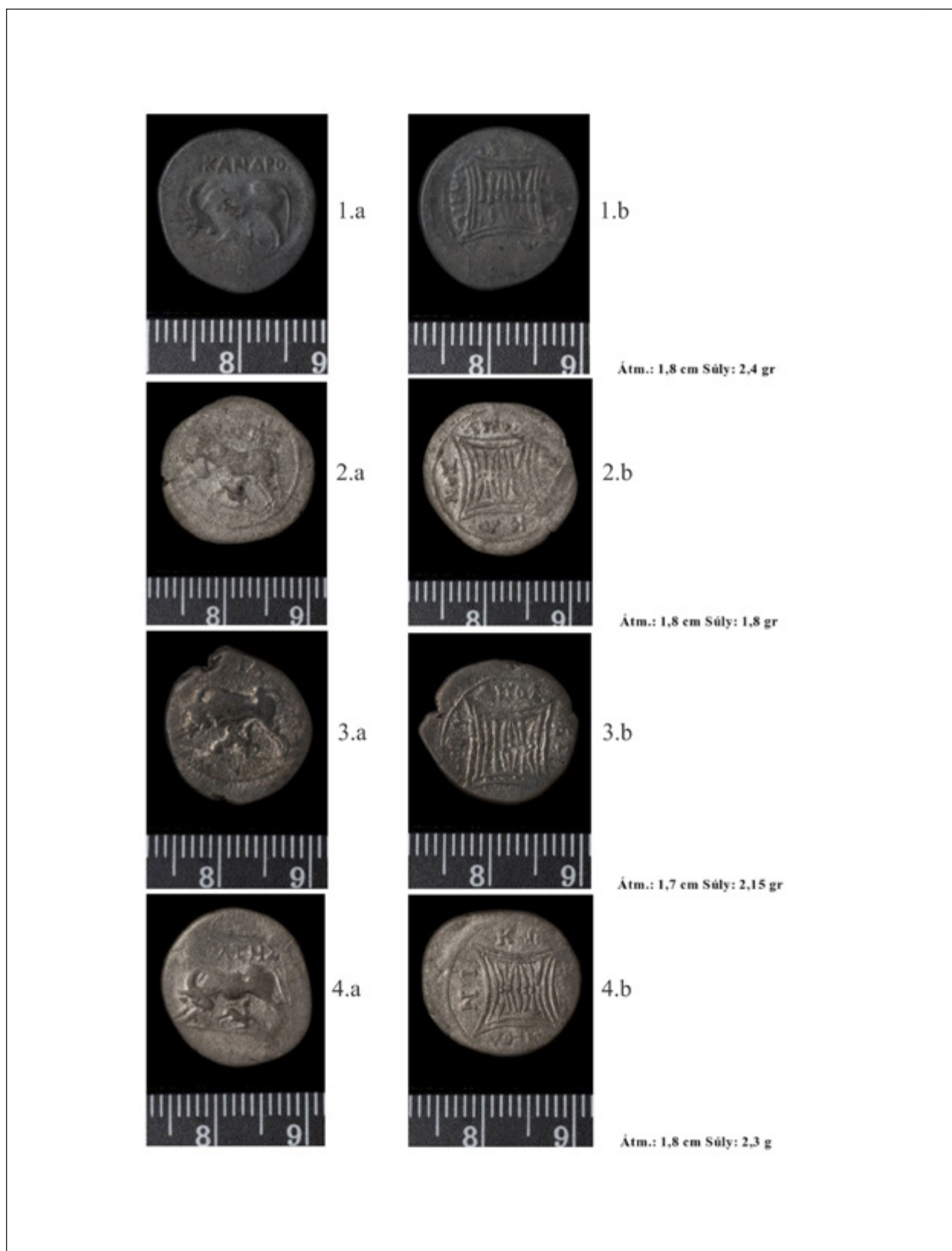
4. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/1)

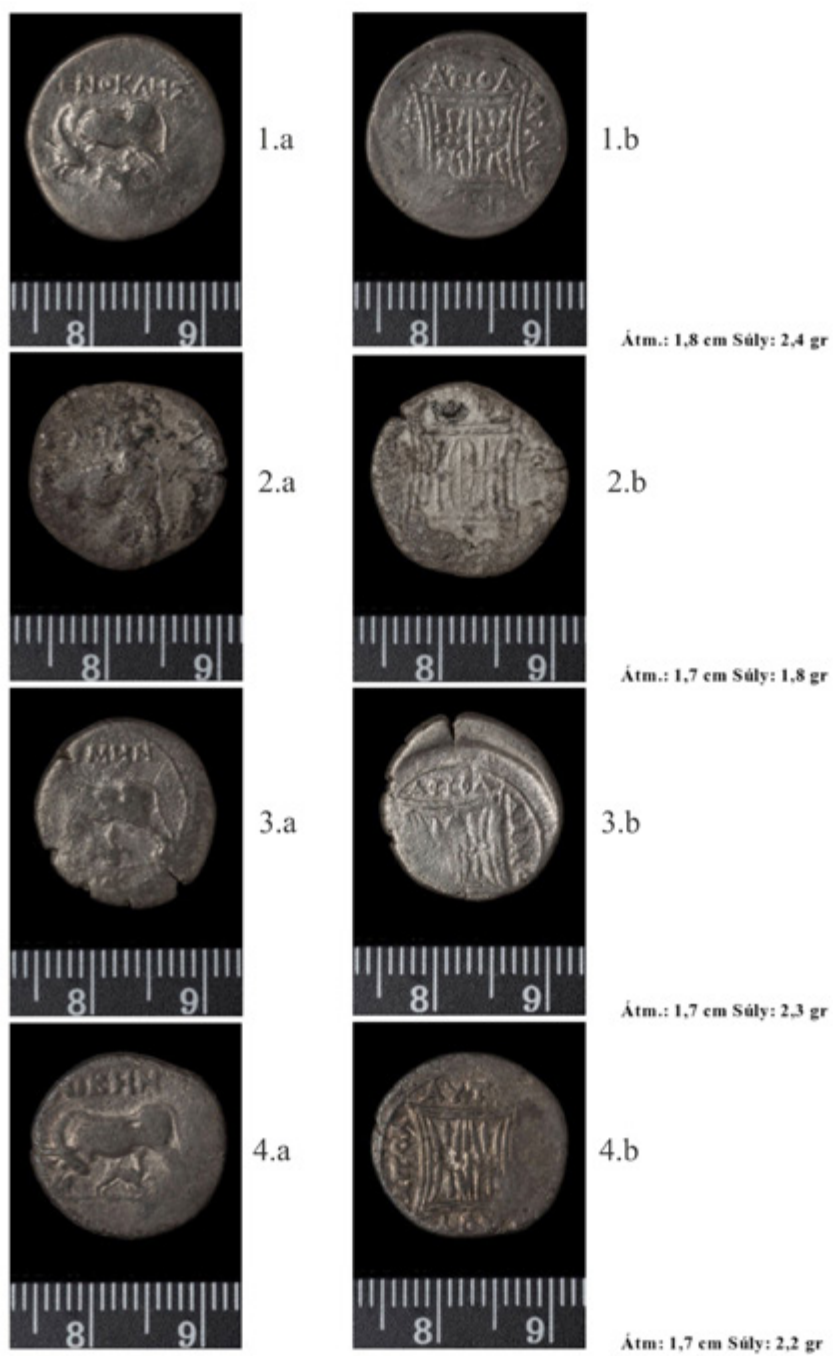
5. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/3)

6. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/3)

7. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/3)

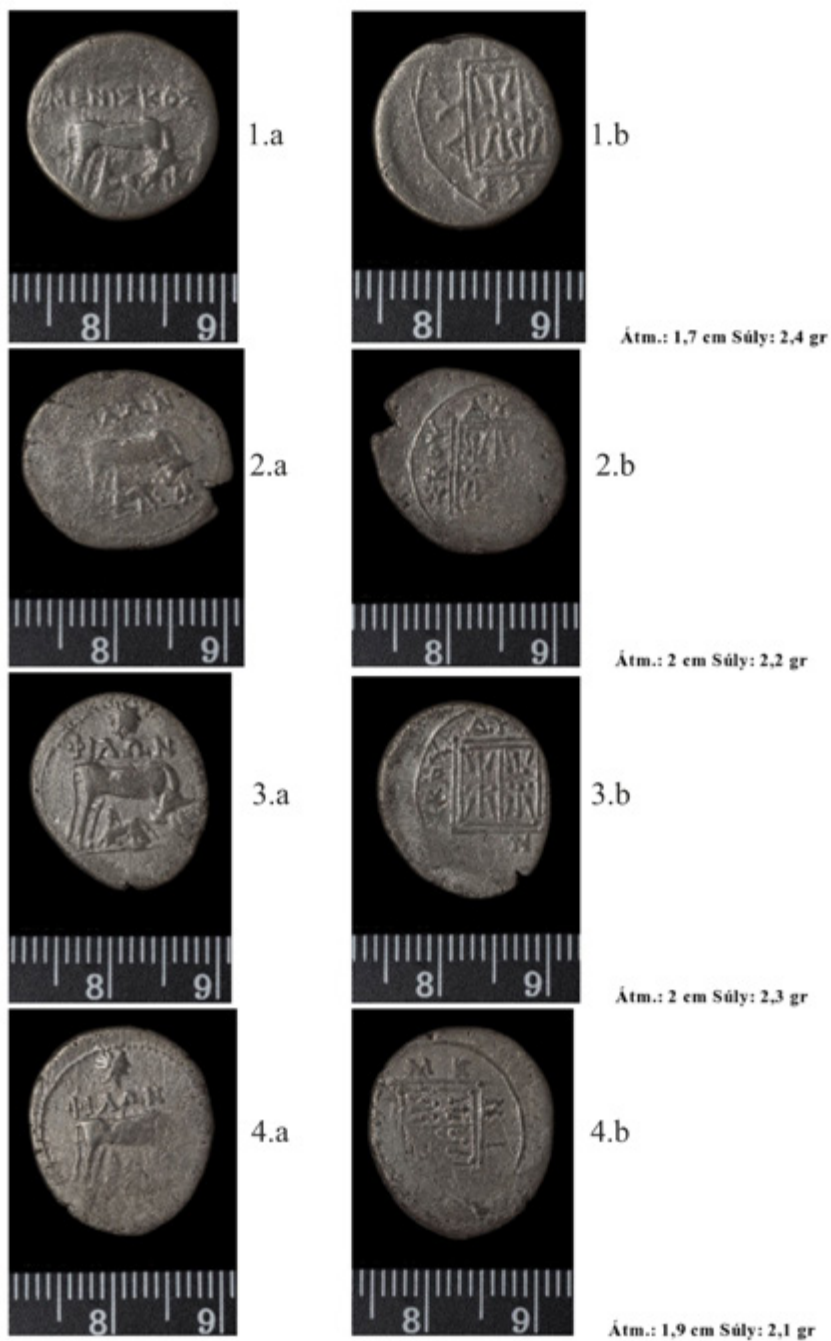
8. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/3)

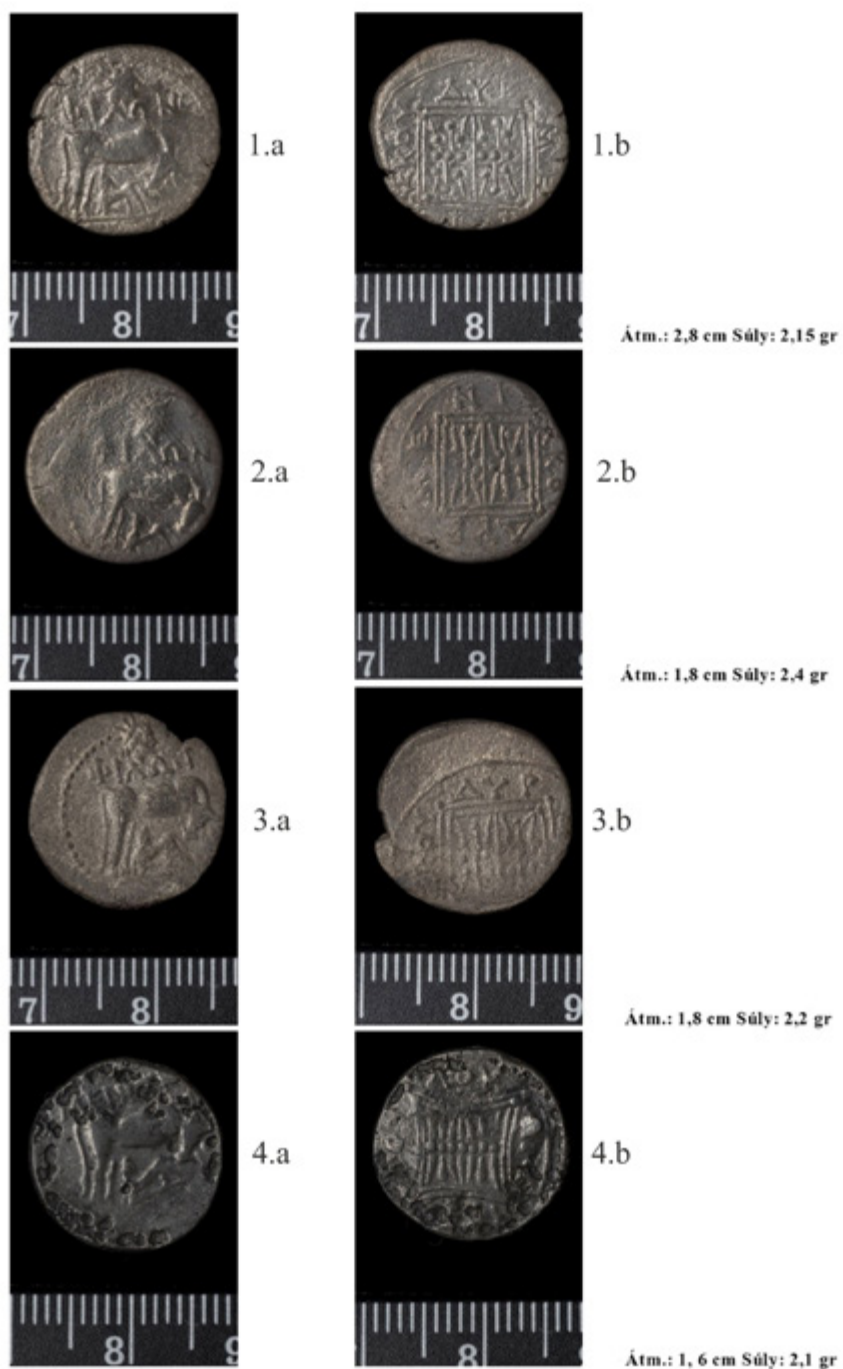
9. tábla: Apollónia pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/4)

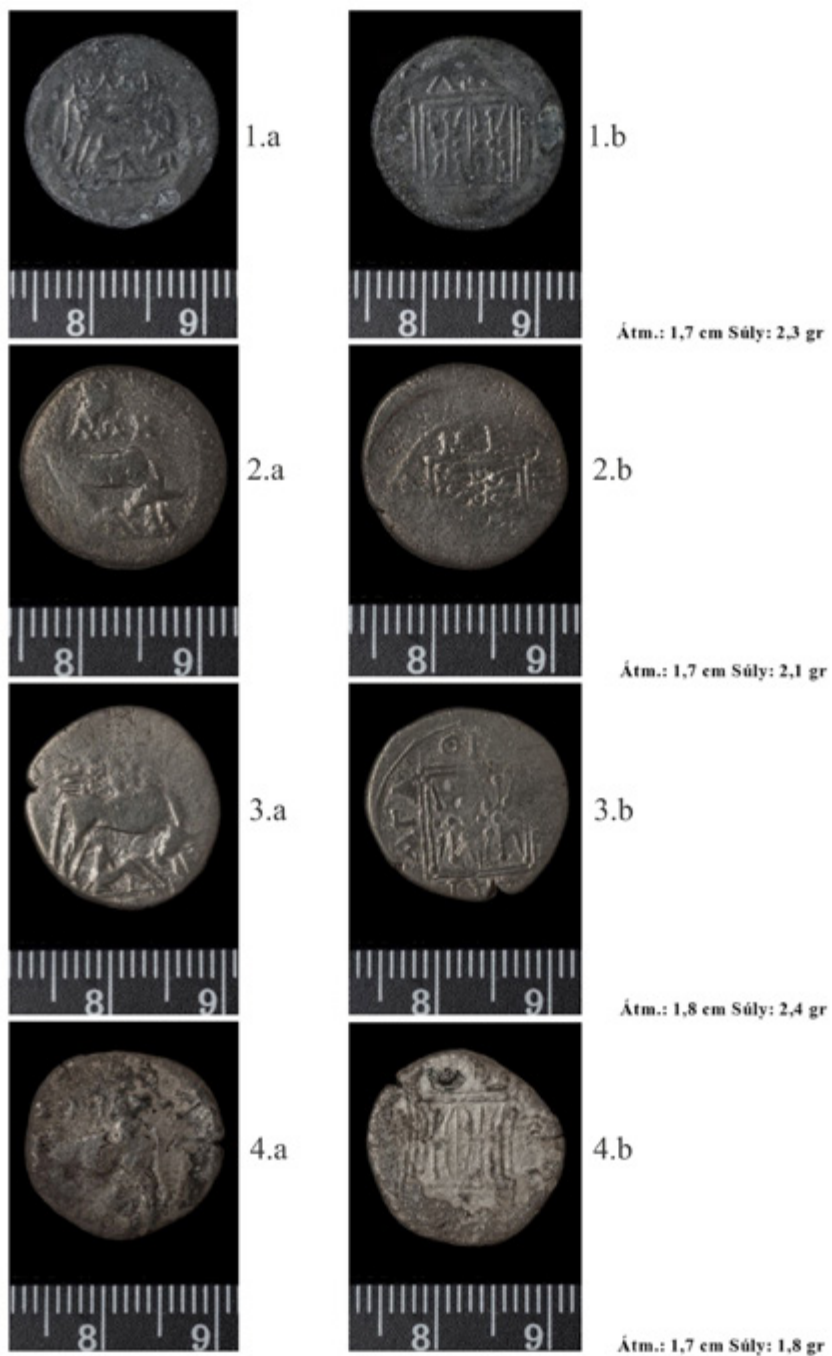
10. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremgyűtesből (JPM gy.sz. 92/1)

11. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/1)

12. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremegyűtesből (JPM gy.sz. 92/3)

13. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremgyűttesből (JPM gy.sz. 92/3)

14. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremegyűtesből (JPM gy.sz. 92/4)

15. tábla: Dyrrachium pénzei a Jakab-hegyi éremgyűjtésből (JPM gy.sz. 92/4)

16. tábla: Római köztársaságkori pénzek a Jakab-hegyi éremgyűtesből (JPM gy.sz. 92/5)